

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

Diplomová práce

Kosmologická témata a geometrická koncepce v islámském umění

Graduate Work

Cosmological Themes and Geometric Conception in islamic art

Tereza Štojdlová

Praha, 2010

Vypracovala: Tereza Štojdlová, 5.ročník

Obor studia: učitelství Vv pro ZŠ, SŠ a ZUŠ

Typ studia: prezenční

Vedoucí práce: Doc.PaeDr.Pavel Šamšula CSc.

Konzultant: Doc.PhDr.Luboš Kropáček CSc., FF UK Praha

Doc.ak.mal.Ivan Špirk

Červen 2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 18.6.2010   Tereza Štojdlová

Poděkování:

Za vedení diplomové práce a podnětné postřehy děkuji

Doc.PaeDr.Pavlu Šamšulovi CSc.

Za konzultace a přínosné rady děkuji doc.Ak.mal.Ivanu Špírkovi,

za poskytnutí literatury děkuji Reně Milgrom.

Bibliografie

Štojdlová , T. „Kosmologická témata a geometrická koncepce v islámském umění“. Praha: Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Katedra výtvarné výchovy, 2010.str.70, Vedoucí diplomové práce doc.PaeDr.Pavel ŠamšulaCSc.
(Příloha na DVD: Obrazová příloha)

Anotace

Diplomová práce „*Kosmologická témata a geometrická koncepce v islámském umění*“ pojednává o vztahu nábožensko-kosmologických filozofických názorů a jejich vlivu na výtvarné umění. Teoretická část je o rysech islámského umění a podává stručný přehled náboženských, vědeckých, filozofických, obecně kulturních a uměleckých vlivů islámské kultury tzv. „zlatého věku“ světové kultury. Navazuje část věnovaná kosmologii. Třetí část je o prostupování kosmologických témat do geometrických forem v jednotlivých výtvarných projevech na příklady konkrétních děl. Poslední část je věnována expresivní interpretaci symboliky kosmologie a geometrie.

Praktická část má formu videa z vlastní taneční tvorby, která je expresivní interpretací podnětů a inspirací téma diplomové práce.

Pedagogickou část je návrh výtvarného projektu pro vyšší ročníky ZUŠ (popř.SŠ) na téma diplomové práce, z části zdokumentovaný a reflektovaný v praxi.

Anotation

Graduated work „*Cosmological Themes and Geometric Conception in islamic art*“ is about relationship between religion and cosmological themes in philosophy opinions and their influence to fine art. Theoretic part is about signs of islamic art and give a simply look on religious, science, philosophic, generally cultural and art influences of islamic culture of „Golden Age“ to global culture. The next part is about cosmologie. Third part is about influence of cosmological themes to geometric forms in individual examples of fine art. The last part is about expressive interpretation symbols of cosmologii and geometry.

Practic part have video form of own dance creative, which is expressive interpretation influenced by theme od diplom work.

Pedagogic part is koncept of Art Project for second degree of Basic School (High school) , which is partly documented and reflected in practic works

Klíčová slova:

islám, umění, ornament, kosmologie, geometrie koncepce, kaligrafie, sufismus, mystika,

Keywords:

Islam, Art, Ornament, Cosmology, Geometric Conception, Calligraphy, Sufism, Mystic,

Obsah

Úvod str.10

1. Teoretická část s.11
  - 1.1. Islámské umění
    - 1.1.1. Jednotící rysy islámského umění str.11
    - 1.1.2. Korán str.12
    - 1.1.3. Rozvoj ornamentiky s.13
    - 1.1.4. Definice obsahu islámského umění s.13
    - 1.1.5. Estetické teorie s.13
    - 1.1.6. Mystika s.14
  - 1.2. Kosmologická témata s.15
    - 1.2.1. Astronomie.s.15
    - 1.2.2. Mikrokosmos a makrokosmos.S.15
    - 1.2.3. Tawhíd s.16
    - 1.2.4. Světlo s.16
    - 1.2.5. Kaligrafie s.17
    - 1.2.6. Symbolika písma s.18
  - 1.3. Geometrický ornament a kosmologie s.19
    - 1.3.1. Vztah kosmologie a geometrie s.19
    - 1.3.2. Kruh s.19
    - 1.3.3. Uspořádání vesmíru 20
    - 1.3.4. Symbolika čísel 21
    - 1.3.5. Geometrický ornament 22
    - 1.3.6. Kompozice ornamentu 23
    - 1.3.7. Mešita 23
  - 1.4. Expresivní interpretace geometrické symboliky 24
    - 1.4.1. Poezie 24
    - 1.4.2. Tanec 25
    - 1.4.3. Hudba a zpěv 26
  - 1.5. Figurativní umění 26
- Závěr
2. Výtvarná část
  - 2.1. Umění v pohybu
  - 2.2. Symbolika pohybů ve vztahu s kaligrafií
  - 2.3. Reflexe
  - 2.4. Oděv
  - 2.5. Orientace v prostoru
  - 2.6. Hudba
  - 2.7. Závěr
3. Výtvarný projekt – pedagogika
  - 3.1. Úvod 33
  - 3.2. Didaktická výtvarná řada 36
  - 3.3. Řada podrobně 37
  - 3.4. Realizace48
4. Přílohy
  - 4.1. Seznam použité literatury62
  - 4.2. Seznam zobrazení 61
  - 4.3. Slovníček 62
5. Přílohy na DVD
  - 5.1. Obrazová příloha teoretické části
  - 5.2. Obrazová příloha výtvarné části
  - 5.3. Obrazová příloha výtvarného projektu - pedagogika

Úvod

„Bůh je krásný a miluje krásu“

*Hadíth oblíbený u súfijů*¹

Ve studii se věnujeme geometrické koncepci zahrnující kosmologii, která je jednotícím rysem islámského umění. Zahrnuje intuitivní přístup duchovní zkušenosti, psychologické momenty i symboliku mikrokosmu a makrokosmu skrze člověka a zobrazení. Představy vychází z Abrahamovského pythagoreismu a ovlivnily i západní kulturu.

Na konkrétních příkladech a rozbořech si přiblížíme kategorie výtvarného umění vztahující se ke kosmu a vysvětlíme konkrétní vizuální výtvarné formy. Výběr výtvarných děl vychází z dostupnosti a návaznosti na téma. Soustředí se na „zlatý věk“ islámu, 8.-12.století, některé příklady jsou pro svou vhodnost i z pozdějšího období.

Cílem práce není řešit politické, duchovní a náboženské rozpory v islámu². Je možné, že některé informace o historických, politických událostech a dalších duchovních proudech s odlišným pojetím výkladu základních nauk, mohou být v rozporu s jinými výklady. Práce čerpá především z pojetí mystického islámského duchovního proudu zvaného súfismus reprezentovaného řádovými *taríqami* a *silsilou*³. Použito bude dostupných informací z odborné literatury a ze zdrojů taríq Nimatolláhi a Chištíja⁴. Súfismus je současnými orientalisty⁵ pokládán za součást původní mystické cesty islámského náboženství a je v souladu s islámem a jeho psanými náboženskými texty; *Koránem*, *Hadíthy* a právem *šarí'a*⁶. V některých ohledech se tento liberální islámský proud liší od hlavních islámských proudů reprezentovaných Sunnity⁷ a Šíity⁸, především se jedná o expresivní interpretaci Koránu v umění, poezii, hudbě a tanci.

¹ Kropáček Luboš, *Súfismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008, s.30

² Hattstein Marcus, *Islam, umění a architektura*, Slovart 2006, s. 9-13, *islám* - znamená „Pokora“, „Mír“, doslova „odevzdání se Bohu“ jedinému Bohu, znamená veškeré jednání člověka je podřízeno Bohu, který rozhoduje komu se povede lépe a komu hůře a je tomu tak, protože tak chtěl; věřící se nazývají muslimové, dodržují Pět pilířů víry, a věří v proroka Muhammada. Modloslužebný jazyk pro všechny je arabština.

³ Kropáček Luboš, *Súfismus*, s.333, *taríqa* – řád, *silsila*, *silsilah* – posloupná řada předáků taríqy, www.nimatullahi.org, Hakim Moinuddin Chiští *Kniha súfijského léčitelství*, Praha 1999,

Witteveen, H.J. *Univerzální súfismus*, Praha, Alternativa, 1997

⁵ Kropáček Luboš, *Súfismus*, Praha 2008 s.25, Kropáček cituje Mustafu al-Badávího, „nelze skutečně porozumět súfismu oddělenému od islámu, není také možné mít nějakou formu súfismu odděleně od islámu“ též Hakim Moinuddin Chiští, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.19

⁶ Hakim Moinuddin Chiští, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.202-204

Hadíthy – zpráva obsahující sunnah Proroka či první muslimské komunity, *šaría* – knihy Šarí'at (nebo šarí'ah) jsou božské zákony a předpisy určené pro život člověka, předávané všemi proroky, ale opravené, doplněné do úplnosti v první z Konečné Zprávy, Svatém Koránu,

⁷ *sunnité* – paušální označení stoupenců většinového islámu, dodržující sunnu; *sunna* – tradice: doporučený způsob zbožnosti nebo chování, který se dodržuje ze zvyku;

⁸ *šía* – ar.strana; *šíité* – přívrženci uznávají Alláha, proroka Muhammada a čtvrtého chalífu Aliho, mají imámy

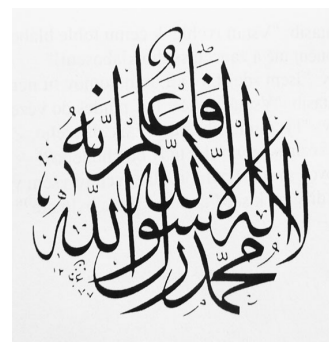
1. Teoretická část

1.1 Islámské umění

1.1.1 Jednotící rysy islámského umění

„Lá iláha illá Lláhu, Muhammadun rasúlu Lláh“
„Není Boha kromě Boha, Muhammad je jeho prorok“⁹ (Obr.1)

Obr.1 Šaháda

Islámský „zlatý věk“ rozkvětu filozofie, lékařství, vědy i umění nastal mezi osmým až dvanáctým stoletím. Islám v tomto období zahrnuje geograficky širokou oblast od jihu Španělska přes Severní Afriku, Arabský poloostrov, dále do střední Asie, až po Indii¹⁰. Islámské umění v sobě neslo funkce spirituální, kulturní, estetické, sociální i ekonomické.

Ve výtvarném umění dominuje od počátku sakrální architektura. Její výzdoba je formou bohatě rozvinutého ornamentu abstraktních a organických tvarů podléhajících přísné geometrické koncepci a zahrnuje bohatou kosmologickou symboliku.

Obr.2 Basmala, písmo kúfí

Jednotlivé oblasti se liší ve stylu a námětech. Florální motivy jsou spíše výzdobou íránského islámského umění (obr.2), v geometrickém abstraktním dekoru převažuje spíše výzdoba architektury Maghrebu¹¹.

Turecký prvek najdeme v abstraktní ornamentice, vliv v figurativním zobrazení, osobitá ikonografie, perský prvek lyrický a poetický přístup, v Íránu se na základě perského písennictví rozvinuly hlavní školy muslimského malířství¹².

Společnými znaky islámské architektury je pokrytí nepřerušovaným motivem po celé ploše objektu vně i vevnitř, osová souměrnost a proporční vyváženost. Významným projevem je kaligrafie, která je součástí výzdoby a ve spojení s ornamentem tvoří další poznávací znaky islámského umění. Ornamentika a geometrie prostupují i další umělecké kategorie; iluminaci a knižní umění, poezii, hudbu, zpěv i tanec. V architektuře je poznávacím prvkem také stalaktitová klenba zvaná arabsky *muqarnasy*. Záměrně promyšlená geometrická ornamentika se současně s rozvojem vědy a aplikované matematiky stala důležitou součástí architektury od 10.st., což zasáhlo bohatě i do vývoje architektury v rozvinutějších geometrických půdorysech.

⁹ Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s. 164 – 169. muslimské vyznání víry v jediného Boha – *šaháda* (častý motiv kaligrafií)

¹⁰ Alžír, Tunis, Egypt, Súdán, Izrael, Libanon, Sýrie, Saudská Arábie, Omán, Jemen, Irák, Írán, Azerbajdžán, Uzbekistán, Tádžikistán, Afghanistan, Pakistan

¹¹ Maghreb – oblast severní Afriky; Tunis, Alžír, Maroko

¹² Ernst Grube, *Islámské umění*, Praha 1973, Artia s.12

1.1.2 Korán (Qua'rán)

Základním textem a zdrojem inspirace pro islám jsou verše Svaté Knihy česky zvané Korán, v arabštině al-Quar'án. Korán je pokládán muslimy za autentické Boží slovo a znamená v arabštině „Recitace“¹³. Kniha je sepsanými texty islámské víry, které byly zjeveny Proroku Muhammadovi (zvanému Rasúl Alláh „posel Boha“) andělem Gabrielem v období 23 let. Text Koránu mu seslal *al-iláh* někdy zkráceně *Lláh*, na západě psáno *Alláh*¹⁴ a Muhammad je nadiktoval svým stoupencům. Korán obsahuje 114 kapitol zvané *súry*, psané klasickou arabštinou. *Súry* jsou rýmované a nejsou stejně dlouhé. Nejdelší *súra* má 286 veršů (č.2), nejkratší tři verše, všechny začínají *basmalou* (obr.2,3).¹⁵ Nejsou řazeny chronologicky, ale od nejdelších po nejkratší, tedy přesně od nejmladších zjevení po ty nejstarší, historicky v obráceném pořadí než jak byly zapsány. Zapsat je nechal po Muhammadově smrti první chalífa Abú Bakr a za vlády třetího z chalífů Uthmána ibn Affána vznikla definitivní podoba jakou známe dnes¹⁶. Doplnujícími texty *Qua'ránu* jsou *Hadíthy*¹⁷. Jedná se o praktická doporučení v životě. Určují stravovací návyky, odlišný přístup k medicíně, léčivé praktiky vycházející ze stavu duše *nafs*. Dále se v praktickém životě všichni muslimové včetně gnostiků řídí náboženskými příkazy islámu – *šarí'a*.¹⁸ Učení *Qua'ránu* pochopitelné každému je zvané *muhkamát*. Božská tajemství *Sirr*¹⁹ odhalena Svatým Prorokem Mohamedem se předávají v *silsilách*²⁰ jednotlivých řádů a imámů

Korán inspiroval k projevování krásy v recitaci a v písemném zachycení v uměleckých rukopisech. Texty ve

Obr.3 Basmala, písmo *ta'liq*

¹³ Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.19, o *zem písmo, včetně Koránu se jmenuje Ramadán a připomíná se měsíčním pí*

Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.19

¹⁴ Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.18-20, nepoznatelný. Bez ohledu na to, jak se snažíme, jsme ponecháme s neúplným *Alláhu Akbar* je častý výrok *súfiho*. „*Alláh je Větší než vše, co mu připisujeme*“ v Koránu je devadesát devět Božských atributů poskytujících představu o jeho všemocné povaze. *Alláh* neznamená obecně Bůh, slovo nebylo nikdy používáno v jiném významu než je vyjádření Jediného Boha, není mužského ani ženského rodu.

Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.18-20, též. Příloha III

¹⁵ *basmala* - zvolání „Ve jménu Boha milosrdného, slitovného“.

¹⁶ Ostřanský Bronislav: *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*, Praha 2009, s.111

¹⁷ ústní tradice o Muhammadových názorech – *zpráva obsahující sunnah Proroka či první muslimské komunity, slovníček Chišti*

¹⁸ *Šarí'at* (nebo *šarí'ah*) – božské zákony a předpisy určené pro život člověka, předávané všemi proroky, ale opravené, doplněné do úplnosti v první z Konečné Zprávy, Svatém Koránu

¹⁹ *sirr* – božská tajemství, kořen, původ, největší mystérium

²⁰ *silsila, silsilah* – „řetěz“, historicky doložená chronologická posloupná schématická řada předáků *taríqy*, seznam jmen *šajchů silsila* se jmenuje *Šadžarah*, seznam musí splňovat logické následování, především možné setkání jednotlivých osob v čase a místě. *Sila řádu* vychází z příbuzenské blízkosti k Proroku Mohamedovi či jeho rodiným nebo přímých následovníků (*Súfismus, Krop., Chišti, str.204*)

verších jsou předávány ústně, učí se z paměti a jsou nejčastějším obsahem kaligrafických nápisů. Některé části jsou přejaté ze Starého Zákona, také některé postavy se shodují s židovskou a křesťanskou ikonografií – od Abraháma po Ježíše Nazaretského (*arab.* Issa), pokládaného za jednoho z velkých Proroků a jeho matku Marii, Josefa a další. Islám se domnívá, že Písmo bylo již dříve židům i křesťanům sesláno, ale nebylo správně pochopeno a vyloženo. Jedním ze sporných bodů je i Svatá Trojice, která je v rozporu s Jediností Boha a uctívání svatých je pro islám nepřípustné.

1.1.3 Rozvoj ornamentiky

Zákaz zobrazování svatých v sakrálních prostorách podnítil velmi bohatý vývoj abstraktní a ornamentální tvorby vycházející z geometrických forem. Bohatou dekorativní výzdobu můžeme najít již v klasickém řeckém i perském umění, ze kterého islám zpočátku čerpal, ale právě omezení figurativní tvorby je znakem islámského umění.

1.1.4 Definice obsahu islámského umění

Jedním z pokusů definovat islámské výtvarné umění je *atomismus*, který vycházel z předpokladu, že „všechny věci živé i neživé jsou složeny z kombinací zcela totožných atomů. Umělci mohou uspořádat tyto atomy jakýmkoliv libovolným způsobem“²¹. Tímto nijak neohrožovaly jedinečnost Boha a zároveň tím potvrzovaly teologické a filozofické názory.

Každý atom – vesmír vznik i vzlet – Je pro nás sad i záhon, který vzkvet

*Ačkoliv zlato dobývá se z dolů, Každá částka je osud, ve kterém je svět*²²

Další z možných výkladů je *dvojitá forma*, že forma má dva významy. „Vnější význam dostupný každému a vnitřní význam přístupný pouze zasvěceným“²³. Z toho čerpá islámská mystika a přímé analogie pohybu atomů můžeme najít v sufijském tanci *sama*⁴. Možných pohled na umění reprezentuje i myšlenka kategorie *adžálib*: „umění je něco, co vzbuzuje údiv, něco, co člověka ohromí“, k níž se váže opačná druhá možnost, „je to lež, dojem vzbuzující napodobenina“.

1.1.5 Estetické teorie

Estetických teorií pocházejících přímo z islámských zdrojů existuje velké množství. *Obecně musl.autoři nalézají krásu, tj. harmonii v pěti rovinách :smyslové, psychologické,*

²¹ Hattstein Marcus, *Islám, umění a architektura*, Slovart 2006, s.46

²² Rúmi, Džaláledín Balchí: *Masnáví*, Praha, Protis, 1995, čtyřverší ,s.137 - 145

²³ Hattstein Marcus, *Islám, umění a architektura*, Slovart 2006, s.46

*etické, teologické, a mystické.*²⁴ Nalezneme jak popření alegorických výkladů (Ibn Hazma / 994 – 1064/), tak koncepci mimesis, napodobování přírody (Al-Farabí /870 – 950/, Ibn Sína /Avicenna /980 – 1037/, Ibn Rušda /Averroes /1126 – 1198/, Al-Ghazálí /1058 – 1111/.

Obr.4 Studie oka, al-Mutadibí cca1200., Káhira

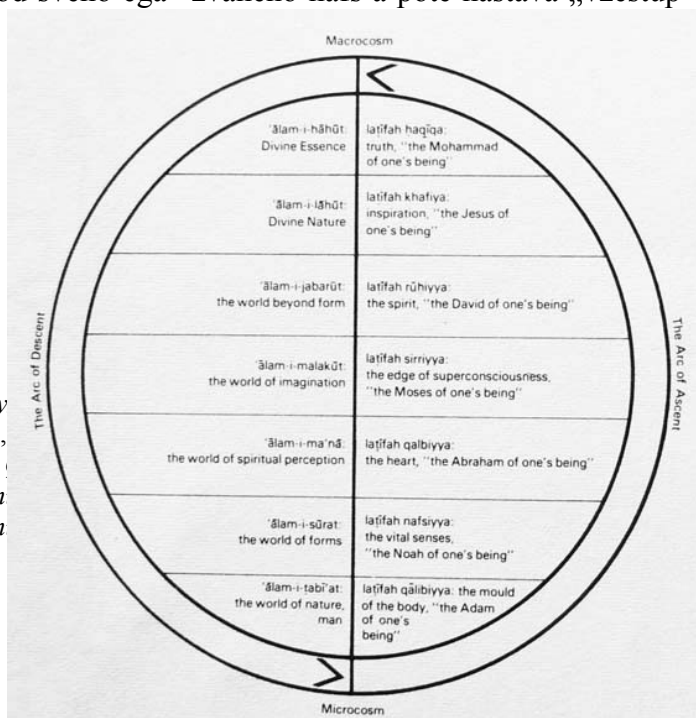
Abú Alí al-Hasan *Alhazen* (965 – 1039), pokládáný za největšího fyzika středověku, se věnoval studiu optiky a definoval pojmy „vizuální význam“, „proporce“ a „harmonie“, také popsal lom světla.²⁵ Studium oka se zabýval al-Mutadibí (*obr.4*).

V sufijské kosmologii vychází uspořádání kosmu z díla Ibn Arabiho. Proto nás nepřekvapí pojetí Ibn Arabiho (1165-1240) pojetí Božích atributů, jako světlo lomem rozložené na barvy duhy. Čtyři základní barvy duhy představují v islámu čtyři základní živly: červená - oheň, žlutá - vzduch, zelená - voda, modrá - země²⁶. Barevnou symboliku v sufismu doplňují barvy oranžová, indigo, fialová a bílá, černá. Zvláště černá a bílá dominují v používané symbolice při tanci *sama*²⁷. Zatímco černá barva představuje na mistrově plášti smrt, prapůvodní temnotu, prázdnotu, zlo, hanbu, zoufalství, zkázu; bílá barva oblečení symbolizuje život a čistotu, cudnost, triumph ducha nad tělesnou žádostivostí transcendentní dokonalost, jednoduchost, prostota, duchovní autorita²⁷.

1.1.6 Mystika

Důležitým bodem islámu je *tasawwuf*. Výraz vystihuje mystiku islámu známou jako súfismus²⁸. Objevuje se motiv hledání Pravdy. Súfismus přisuzuje Bohu a věřícímu vztah založený na lásce k Milovanému a možnost poznání Boha. Zachovává absolutnost Boha a osobní vztah věřícího, vnáší však do víry emocionální prvek Lásky, který se odehrává v nitru, stavech anebo zkušenostech jednotlivce. V tomto se rozchází s tradičním výkladem islámu. Současně sufijská řádová metodika je založená na procházení adepta jednotlivými stavy duše. Nejdříve „sestoupí duše“, „odproští se od svého ega“ zvaného nafs a poté nastává „vzestup“ k poznání Boha. Toto je často vyjádřeno kruhem.

Poezie i tanec využívá metafor k vyjádření vnitřního obsahu islámu pomocí geometrické formy a ornamentu. Najdeme vizuální

²⁴ Kropáček Luboš, *Súfismus, dějiny islámské my*

²⁵ Hattstein Marcus, *Islám, umění a architektura*,

²⁶ Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique*

²⁷ Ostřanský Bronislav, *Malá encyklopedie islám*

²⁸ Ostřanský Bronislav, *Malá encyklopedie islám*

vyjádření nekonečnosti a duality: jednoty a mnohosti, tmy a světla, chaosu a řádu, sevření a otevření,

den a noc, vzestup a sestup a další (obr.5).

Obr.5 Sestup a vzestup duše a její zastávky

1.2 Kosmologická témata

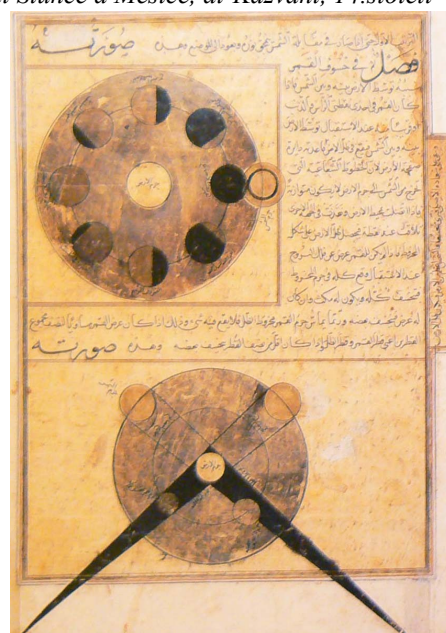
1.2.1 Astronomie

Obr.6 Výpočet zatmění Slunce a Měsíce, al-Kazvání, 14.století

Milenka jako slunce září.

Milenec jak atom krouží v okouzlení²⁹

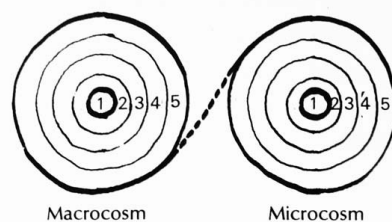
Mezi 9.-13.st. rozkvět islámské vědy zasáhl i do Evropy. Univerzální vzdělanost příznačná pro muslimské vzdělance jim dovolovala být současně vědcem, filozofem, básníkem, lékařem, astronomem, i politikem. Z toho plynulo vzájemné prolínání těchto kategorií a zasahování vědy do umění, filozofie, medicíny, teosofie i mystiky současně. Astronomické znalosti, zvláště matematické výpočty pohybu těles a planet pocházející z Orientu předislámské doby, ovlivnili představu Boha jako architekta vesmíru a matematika i geometra, udržujícího vše podle vypočitatelného zákonitého řádu sloužících i v praktickém životě. Gravitace, rotace Země, výpočet přesných rozměrů Země, sestavení glóbusu, výpočet zatmění Slunce a Měsíce je krátký výčet z práce al-Bírúní (973-948) (obr.6). Všechna tyto díla a bohatá lékařské rukopisy byly v Evropě až do raného novověku považována za základy vědy a medicíny³⁰.

1.2.2 Mikrokosmos a makrokosmos

Obr.7 – vztah mikrokosmu s makrokosmu

Základem východních náboženství byla myšlenka makrokosmu a mikrokosmu, která se objevuje v islámském umění jako vzájemně propojené duality na úrovni v různých vrstvách. Mikrokosmos představuje člověka, jeho

1 Hāhūt: Essential Nature of God	1 Essence
2 Lāhūt: Divine Creative Nature	2 Spirit
3 Jabarūt: World of Archetypes	3 Heart
4 Malakūt: World of Symbols	4 Soul
5 Nāsūt: human nature	5 Body

²⁹ Rúmi Džaláleddín Balchí, *Masnaví*, Praha 1995, s.138

³⁰ Hattstein Marcus. *Islám, umění a architektura* str 46 - 55

tělo a makrokosmos vesmír; tělo představuje zem, tělesná teplota oheň, krev vodu, dech vzduch.

V islámu znamená univerzální existenci „pojítka mezi bohem a přírodou“. Tedy vše v člověku má svůj odraz ve vesmíru. Tomu odpovídají těsné vztahy (obr. 7).:

Mikrokosmos: 1) Esence, 2) Duch, 3) Srdce, 4) Duše, 5) Tělo. Makrokosmos : 1) Esence Boha, 2) Božská Tvořivá síla, 3) Svět archetypů, 4) Svět symbolů, 5) Lidská přirozenost
Prolíná se transcendentní s imanentním.

Islám je náboženstvím, teologií, vedle níž se však současně rozvíjela islámská filosofie *falsafa*, zachytitelná v šiitském myšlení³¹. Překladem klasických filozofických děl z Řecka (např. Teologie Aristotelova), přejímala teosofie myšlení Aristotela, Sokrata i Platona. Tím se do islámského sufijského proudu dostala gnóze. Myšlenka makrokosmu universa a mikrokosmu člověka se dostala skrze gnoseologické a kosmologické představy vyjádřené geometrickými formami do umění. Vztahy mikrokosmu a makrokosmu nalézáme jako vzájemně se doplňující části, které současně zůstávají částí Jednoho, Jednoty zvané *tawhíd*.

1.2.3 Tawhíd

Obr.8 Váhíd – Jediný (t.j.Bůh) na zdi mešity, písmo sols

Tawhíd je důležitým aspektem a klíčovým principem islámské teologie promítající se do výtvarného umění. Obraz Jednoho je chápán jako vyznání Jedinosti (Korán, súra 112:1), jedná se v zásadě o monoteismus, důležitým spisem je *Risálat al-ahadija* „Traktát o nedělitelné jedinství“ od Ibn Arabího (obr.8). Myšlenka Jednoty v mnohosti je prostoupena veškerým náboženským, filozofickým i duchovním světem islámu a je potřeba ji mít stále na paměti.

Dělení na „Jednost“ *ahadija* a „jedinečnost“ *wáhidiya* je obrazně formulována takto:

„Jednost je moře bez vln, jedinečnost moře s vlnami. Moře je Bůh a partikularity jsou vlnami čeránými mořem. Nejsou ani jím, ani ničím jiným.“³²

Nekonečný dekor, kterým lze pojednat veškerou plochu všeho kolem nás, navozuje představu jednolitosti a nemá začátek ani konec.

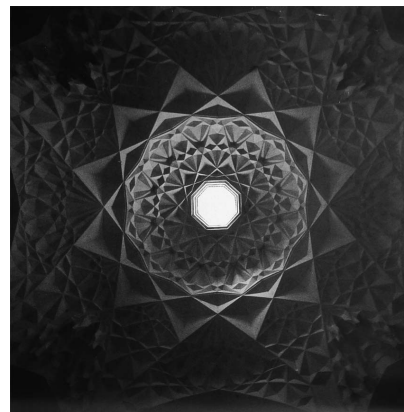
1.2.4 Světlo

³¹ Ostřanský Bronislav: *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*, Praha 2009, str 62,

³² Kropáček Luboš, *Súfismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008, s.28

V islámu má důležitý neopomenutelný duchovní význam světlo. Velkou částí na tom má vliv Suhrawardího teorie Išráqu rozvinutá z Aristotelovy teorie nekonečného světla a vesmíru. Světlo bylo stvořeno Bohem, vyšlo z empyrea, proniklo do nižších nebeských sfér. Srze lidské světlo vzniká v člověku touha a vášnivost. Pozemským projevením světla je řízení těla Duchem *ruh*, „*duše se snaží z těla vyprostit a směřovat vzhůru*“, ³³. To se projevuje v teologii i v umění důrazem na světelnou kompozici, především pak můžeme najít příklady v stalaktitové klenbě, která implikuje sestupující světlo (obr.9).³⁴ Překlad verše Světla z Koránu (K.24:35):

A Bůh je světlem nebes i země. Světlo Jeho podobá se výklenku, v němž hoří lampa, a lampa je v nádobě skleněné. A nádoba skleněná se podobá hvězdě zářící; a je zapalována ze stromu požehnaného, stromu olivového, jenž není ani východní, ani západní, a olej jeho lehko vzplane, i když se ho nedotkne oheň žádný. A je to světlo na světle! A Bůh vede k světlu Svému koho chce, a Bůh uvádí lidem podobenství různá. Bůh vševědoucí je o věci každé.³⁵

Obr.9 – muqarnasová klenba

Kaligraficky ztvárněné Verše Světla v písmu *rihání* z modrého emailu najdeme i na závěsné lampě (obr.10)³⁶. Spodní nápis ze zlatého emailu na modrém pozadí je jméno sultána al-Násira Muhammada.³⁷ Střídání světlého a tmavého nápisu implikuje noc a den. Lampy osvětlovaly prostor mešity nebo byly jako nosič světla umístěvané symbolicky do mihrábu³⁸.

1.2.5 Kaligrafie

V Kaligrafii převažují verše z Koránu, jméno Alláh, prorok Muhammad. V Íránu ještě jméno čtvrtého chalífa Alího nebo verše klasické poezie. V sufismu především básníků: Džalláledína Balchí Rúmi, Omar Chajjám, Šamsuddín Haféz, Bajazíd Bistámí, Muslihuddín Sádí a další. Dalším nejčastějším motivem je *basmala*, první verš první súry Koránu.

„*B-ismi-l-ahi-r-rahmani-r-rahím*“.

Obr.10 - Závěsná lampa

³³ Kropáček Luboš, *Sufismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008.s.96,

³⁴ Kropáček Luboš, *Sufismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008s.207,

³⁵ Kropáček cituje Korán, *Sufismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008 s.28

³⁶ závěsná lampa z Káhiry ze začátku 14st., Berlín Muzeum islámského umění

³⁷ Hattstein Marcus, *Islám, umění a architektura*, Slovart 2006, str.199

³⁸ mihráb - bohatě zdobený výklenek, ukazuje směrem k Mekce (někdy je ozdoben lampami)

1.2.6 Symbolika písma

Jednotlivá písmena mají vlastní symboliku a numerickou hodnotu, tou se zabývá věda *abdžad*. První písmeno arabské abecedy *alif* – A, je pomyslná vertikální svislice a první písmeno Božího jména Alláh (obr.11), zároveň je názornou věroučnou vertikálou.

beh

Druhé je písmeno *bá'* – B (obr.12), symbolizuje horizontálu světa a také je prvním písmenem v basmale, prvním v Koránu.

Obr.11 – *bá'*

Obr.12 – Pozice *salátu*

Posledním písmenem je s, dohromady slovo *bas* „dost“, vykládá symbolika jako Korán zjevení v úplnosti.⁴⁰ Písmena A-D-M symbolizují jméno ADAM, prvního člověka na světě a cvičení *salát* (obr.13), praktikuje muslim pětkrát denně od východu slunce do západu slunce za recitace veršů z Koránu⁴¹. Cvičení jsou prospěšná pro duchovní i fyzické sladění s přirozenými cykly vesmíru⁴².

Všech 28 písmen arabské abecedy má přidružené obsah spojené se slovy, které písmeno začínají a současně také vlastní numerickou hodnotu. Symbolika je mnohoznačná a bohatá a využívá se též v sufijském léčitelství v Milostivých předpisech pro Alláha zvaných Tawíz⁴³

POZICE KAUMA

PÍSMENO ALIF (A)

POZICE RUKÚ

PÍSMENO DAL (D)

POZICE RUKÚ

PÍSMENO MIM (M)

Obr.14 – Alláh

Obr.13

³⁹ Hakim M. Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.17

⁴⁰ Luboš Kropáček, *Súfismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008, s.148

⁴¹ Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.115-131

⁴² Fadžr: Začíná přibližně 45minut před východem slunce a trvá až do východu slunce

Zuhr: Začíná poté, co slunce překročilo střední bod na obloze a začalo se vracet dolů

Asr: Začíná, když slunce dosáhlo středního bodu mezi polednem a linií horizontu, nebo když je stín těla rovný dvěma délkám těla, Maghrib: Začíná hned poté, co slunce zapadlo za horizont a jeho světlo již nezařazuje mraky (to znamená, již nejsou červánky)."

Išá. Začíná, když plně nastala noc, přibližně jednu hodinu a dvacet minut po čase maghribu čili západu slunce, Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.112-113

⁴³ Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.153-162

Numerické hodnoty arabské abecedy

Písmeno (zákl. tvar)	Číselná hodnota	Jméno a transkripce
ا	1	alif
ب	2	bá :b
ت	400	tá: t
ث	500	sá: s
ج	3	džím: dž
ح	8	há: h
خ	600	chá: ch
د	4	dál: d
ذ	700	dzál: dz
ر	200	rá: r
ز	7	zá: z
س	60	sín: s
ش	300	šin: š
ص	90	sád: s

Písmeno (zákl. tvar)	Číselná hodnota	Jméno a transkripce
ض	800	dád: d
ط	9	tá: t
ظ	900	zá: z
ع	70	ʿajn: c
غ	1,000	gajn: g
ف	80	fá: f
ق	100	káf: ostré k
ك	20	káf: k
ل	30	lám: l
م	40	mím: m
ن	50	nún: n
ه	5	há: h
و	6	wau: u
ي	10	já: j

ALLÁH

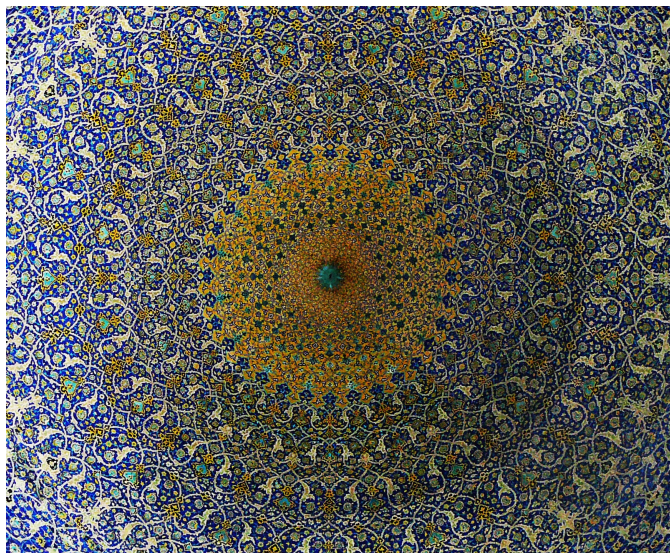
1.3 Geometrický ornament a kosmologie

1.3.1 Vztah kosmologie a geometrie

„Napětí mezi duchovní rovinou nejčistiších abstrakcí, ve které se pohybuje myšlení, jehož obsahy nejtěsněji závisejí na jazyku a kultuře, a rovinou smyslů – víceméně společnou všem lidem – v níž si uvědomujeme svou tělesnost a dotýkáme se fyzické skutečnosti, je nesporně motorem kulturního pohybu. Avšak tento pohyb zřejmě nemá jediný směr. Spíše osciluje mezi oběma mezními polohami (duchovní-niternou a smyslovou-mimektickou), aniž smí se odtrhnout od jedné z nich“⁴⁴.

V islámu se spojily abstraktní formy s duchovními principy skrze dokonalé geometrické tvary. Islámský ornament je zcela podřízen řádu a je opozicí chaosu. Pokud se v něm objevují odchylky, pak jsou malé a neovlivňují proporce, ale jsou malými detaily, které opět upevňují pozici rozmanitosti v jednotě. Absence idolatrie zapříčinila akceleraci ornamentálních vzorů, které umělci postupně propracovali tak, aby bylo možné vzory donekonečna rozšiřovat (obr.15).

Obr.15 – strop kupole mešity Luft-Alláha v Isfahánu

1.3.2 Kruh

Další emanace vyjadřují geometrické tvary vtěsnané do kruhu. Symbolika kruhu je velmi bohatá. Kruh představuje celistvost, harmonii, nekonečnost a je základním geometrickým obrazcem, z něhož

vychází geometrická koncepce islámského umění. Zahrnuje nekonečný pohyb, naplnění, sférickost. Je výchozím obrazcem pro trojúhelník, čtverec, pentagon a další mnohostěny. Symbolizuje ho číslo 10, které je považováno za dokonalé číslo.⁴⁵ V sufismu je kruh symbolem sestupu a vzestupu duše při hledání Pravdy. Nejdříve duše musí sestoupit skrze jednotlivé stavy a odprostit se od svého ega a poté je na cestě k Pravdě stoupající po kruhu vzhůru.

1.3.3 Uspořádání vesmíru

⁴⁴ Slavík Jan, *Umění zážitku, zážitek umění, I. díl*, Praha 2001, s.252

⁴⁵ J.C.Cooper, *Encyklopedie tradičních symbolů*, Mladá fronta, Praha 1999, s.88

*Láska je pevný bod – vesmír je okruhem
Každý kruh má svůj střed v bodě, v tom jediném
Jediný jeden bod, je středem pro obvod
A na tisíce cest poji střed s obvodem⁴⁶*

Verše vystihují geometrickou metaforu hledání Pravdy, které je pro každého jeho vlastní cestou, která vede ke stejnému cíli jako rozmanité cesty všech ostatních adeptů a je symbolizována kruhem. Z pomyslného středu universa vychází svislice, která je vyjádřením nepřerušovaného proudu bytí, toku energie. V dřívějších dobách byla v arabské kartografii jako střed světa uvedena Mekka. Vertikála procházející středem světa je symbolem planety země otáčející se kolem své osy a rotace dalších vesmírných těles.

Podle islámu se vesmír skládá ze sedmi zemí a sedmi nebes. V přesném rozdělení, názvech i velikostech jednotlivých nebi nepanuje shoda, proto si přiblížíme dvě podobná schémata.

Podle Chištíja je naše země je sedmou nejvyšší zemí.

V horizontu mezi duchem a hmotou se nachází prostor zvaný *barzach*.⁴⁷ Jednotlivé kategorie jsou vzájemně propojené s geometrickými tvary, které symbolizují obsahy jednotlivých sfér a zároveň pak v geometrické koncepci jejich prostupnost v myšlence *tawhíd*.

V soustředných kruzích jsou v sférách umístěny Země, Voda, Vzduch, Etér (obr.14, 15).

⁴⁶ Mohamed Qázem Mašhadi

⁴⁷ Kropáček Luboš, *Súfismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008.s.95

Obr.17 – Uspořádání vesmíru podle

Chišťija

Následuje sedm nebes:

První nebe - Měsíc,

Druhé nebe – Merkur,

Třetí nebe – Venuše,

Čtvrté nebe – Slunce,

Páté nebe – Mars,

Šesté nebe – Jupiter

Sedmé nebe – Saturn

Osmé nebe – sféra Hvězd

Deváté nebe – bezhvězdná sféra

Desáté nebe – Prvotní impuls

Jedenácté nebe – empyreum.

Na vrcholu je Trůn Slitovněh

1.3.4 Symbolika čísel

Jedno je vyjádřeno prostým bodem, jako

písmeno bá‘,

Přidružením rozumu jako druhého prvku

vzniká přímka,

Vznik univerzální duše pak ustanoví

trojúhelník,

Hmota dále tvoří čtverec,

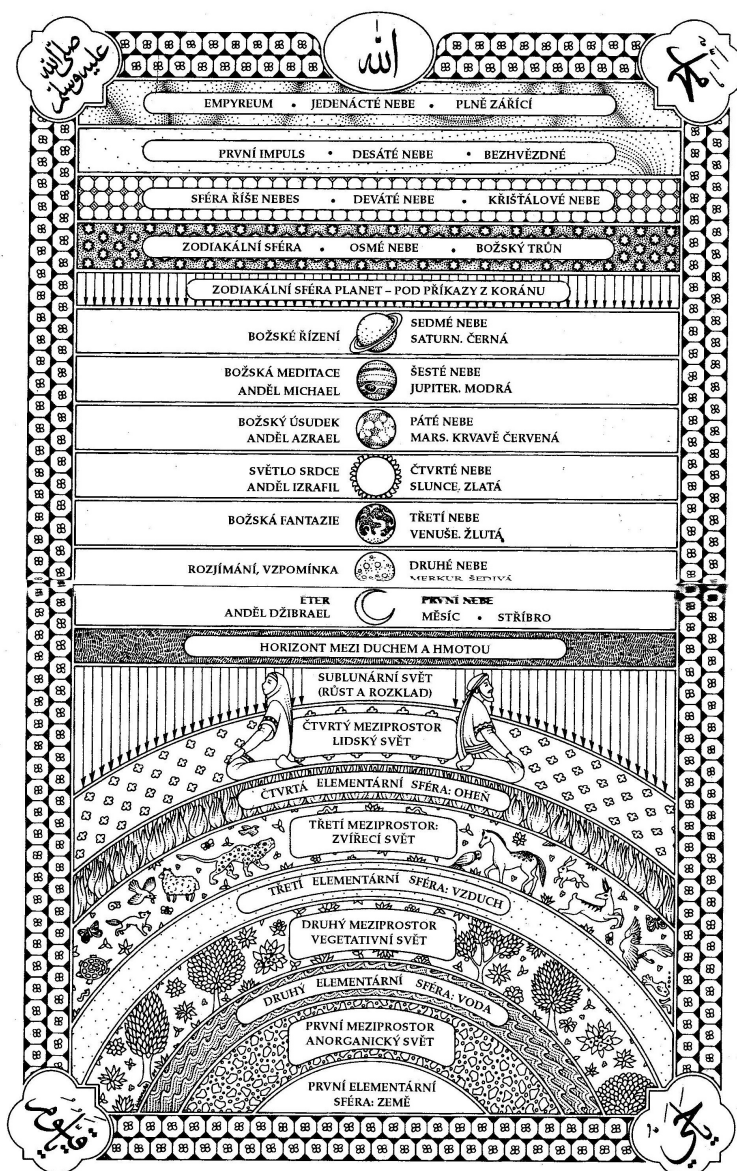
Příroda pentagram,

Tělo šesticípou hvězdou⁴⁸

Čísla jsou považována za posvátná a jejich pomocí jsou vyjádřeny vztahy a myšlenky islámu.

„nula“ - BOŽSKÁ ESENCE značí v islámu Božskou podstatu, Bůh v sobě zahrnuje vše a nic současně; neexistence; nicota; to, co se neprojevuje; neohraňčené; věčné; nepřítomnost jakékoliv kvality či kvantity;

„jedna“ - STVOŘITEL Bůh; Jednota; Soběstačnost; Absolutno; prapůvodní jednota; počátek; tvůrce; první hybatel; souhrn všech možností; podstata; střed; nedělitelnost; zárodečnost; vzestup a umocnění; princip jež vede k dualitě;

⁴⁸ Kropáček Luboš, *Súfismus, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008.s.206

„dvě“ – INTELEKT; značí Ducha; dvojka; dualita; rozmanitost; pravidelné střídání; závislost; číslo dvě představuje vzdálenost.

„tři“ - DUŠE; triáda duše, intelektu a hmoty; rozmanitost; tvůrčí síla.

„čtyři“- HMOTA; čtyřmi členy čtveřice jsou: princip - stvořitel, univerzální duch, univerzální duše, prapůvodní látka; Čtyři živly: oheň, voda, vítr, země; Čtyři světové strany; Čtyři archandělé; čtyři domy smrti; celistvost; totalita ; dokončenost; roční období; strany čtverce.

„pět“ - PŘÍRODA; pět sloupů náboženství; pět způsobů božské přítomnosti; pět základních dogmat, skutků; modlitba pětkrát denně; Lidský mikrokosmos; Číslo člověka, který s roztaženými rukama a nohama tvoří pětiúhelník. Pětiúhelník jako nekonečný útvar se podílí na symbolice dokonalosti a mocné působivosti kruhu a pětka je „kruhové“ číslo, protože je-li umocněno, vždy znovu na posledním místě tvoří sebe samo. Stejně jako kruh symbolizuje pětiúhelník celek; při pětibodovém uspořádání v rozích a středu čtverce je pětka číslem středu, setkání nebe a země, stejně jako čtyř světových stran.

„sedm“ – první dokonalé číslo, existuje sedm nebes, podnebí, zemí, moří, barev, proroků, aktivních sil, stavů či postojů srdce: Ka‘ba se obchází sedmkrát, což znamená sedm božích atributů číslo vesmíru, makrokosmu, úplost, totalita; dokonalost

„osm“ - Trůn, jež obklopuje svět, je podpírán osmi anděly, odpovídajícími osmi částem prostoru a osmi skupinám písmen v arabské abecedě⁴⁹

1.3.5 Geometrický ornament

Ornament v Šáhově mešitě z Isfahánu (obr.18) vychází z pentagonů, které se vrcholem dotýkají dekadonu, symbolu dokonalosti (obr.22). Dochází k propojení ornamentu s obsahem kaligrafie a konkrétními náboženskými motivy.

Kruh s tečkou uprostřed značí dokonalost (obr.19). Nápis okolo je kaligrafie v desetipé hvězdě (obr.21), která je znakem dokonalosti a úplnosti. Okolo jsou do dekadonů rozmístěny pěticipé hvězdy

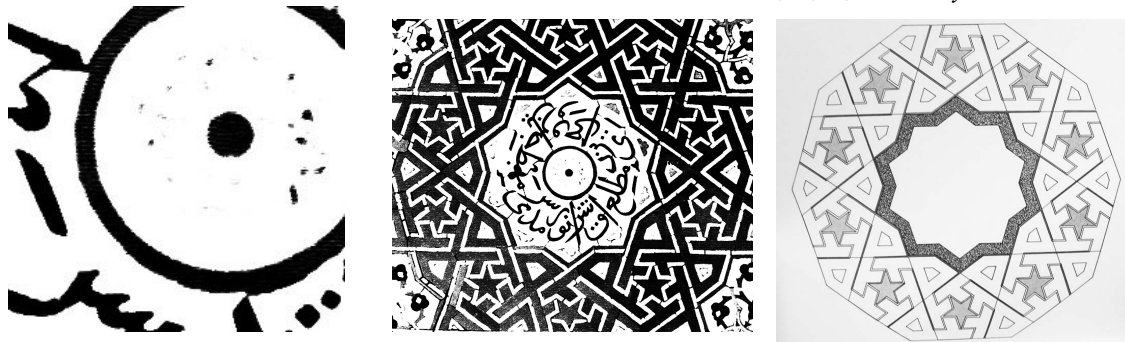
Obr.18 – Ornament na mešitě v Isfahánu

⁴⁹ Cooper J.C., *Encyklopedie tradičních symbolů*, Mladá fronta, Praha 1999, s.26 - 29
též Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976, s.104-105

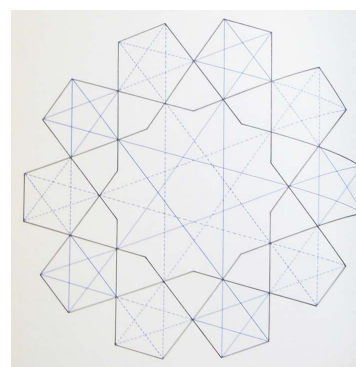
symbolizující přírodu a okolo nich pětkrát jméno Alí‘, bratrance proroka Muhammada, čtvrtého chalífy, velmi oblíbeného v Íránu (*obr.20*).

Obr.19,20,21,22 – analýza ornamentu z Isfahán

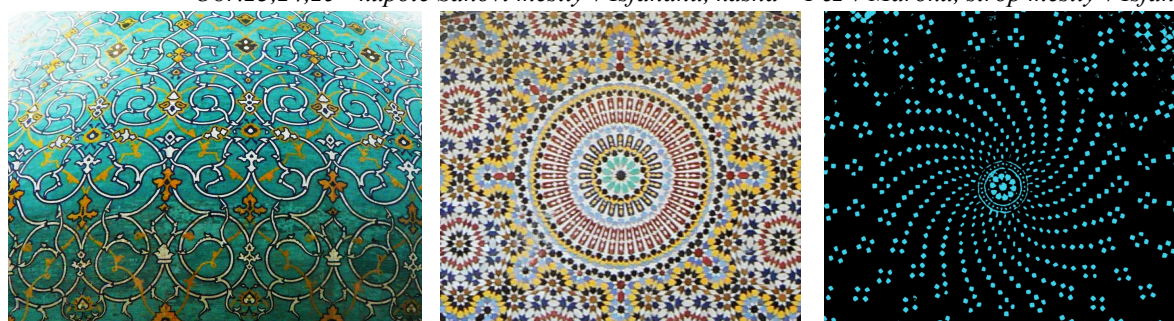

1.3.6 Kompozice ornamentu

Islámský ornament zachovává perfektní symetrii, která má jasný pozitivní stabilizační účinek na psychiku. Pohybuje se v plošných kompozicích. Ve strukturálním plánu může mít více vrstev např. kupole Šáhovi mešity v Isfahánu (*Obr.23*), které se vzájemně prolínají. Islámský ornament je zcela podřízen řádu a je opozicí chaosu, tedy vnáší-li řád, současně vnáší klid. Pokud se v něm objevují odchylky, pak jsou malé a neovlivňují proporce, ale jsou malými detaily, které opět upevňují pozici rozmanitosti v jednotě. Pomocí spirály se stává dynamickým.

Obr.23,24,25 - kupole Šáhovi mešity v Isfahánu, kašna – Fez v Maroku, strop mešity v Isfahánu

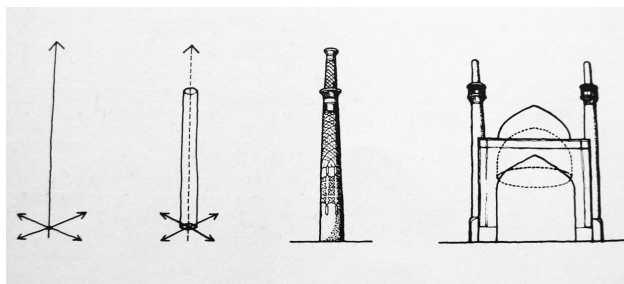
1.3.7__1.3.7_____Mešita

Název mešita je z arab. Masdžid. Slovo se vyskytuje často v Koránu, znamená „místo, kde se padá na tvář“. V podstatě se jedná o jakékoliv místo pro vykonávání salátu jednotlivce, rodiny, nebo skupiny. Je to také obecné označení pro shromaždiště věřících, také pro svolávání , dohody, obchody, výběr daní, vyučování a má další sociální funkce. Nejstarší podoba formálně vystavěné mešity je velký dvůr obehnaný ze tří stran arkádami. Na čtvrté

straně směřující k Mekce, zvané *kibla*, je modlitební síň s řadou nízkých sloupoví, které mohou tvořit nekonečný prostor na základě půdorysu domu Muhammada v Medině.

Dalšími poznávacími znaky je třístupňová kazatelna - *minbar*, *kibla* – stěna a *mihráb*, před kterým sedí *imám*⁵⁰. Kolem roku 700 se přidal *minaret* (obr.26) pro svolávání věřících a zároveň symbolizující věroučnou vertikálu. Od 11.století se modlitební síň zakrývá kupolí po vzoru osmanských Turků. Ve vnitřním prostoru jsou položeny koberce po celé ploše. Výzdoba by odváděla pozornost od myšlenky na Boha, proto je prostor spíše prázdný.

Obr.26 – minaret

Pozdější mešita má již dvůr s fontánou pro rituální očistu věřících a slouží jako místo pro setkávání. Mešita může mít také podobu čtvercové halové stavby s otevřenou přední stranou a valenou klenbou zvanou *liwan* neboli *íwán*. Čtyři *ívány* čelem do dvora jsou v Íránu od 11.století typickou architekturou. Zdobené jsou štukem, dřevořezbou nebo glazovanými kachlemi. Vizuální působení výzdoby má formou bohatého ornamentu působit dojmem odhmotnění celé stavby.

- (1) Prvotní význam: místo pro shromáždění lidí,
- (2) Druhotný význam: znak lokality, kde má islám přívržence; *muezzin* z minaretu svolává do mešity věřící muslimy k shromáždění na společný obřad *salát*; je to místo pro očistu, místo pro setkávání a kázání
- (3) Hlubinný význam: místo, kde se modlí věřící v klidu nerušeně k Bohu, nemusí být obecně známou stavbou zvanou mešita, může být jakékoliv místo, kde *salát* provádí, *níja*;

1.4 Expresivní interpretace geometrické symboliky

1.4.1 Poezie

Poezie byla od samého začátku pod silným vlivem islámského mysticismu, který měl v islámském světě a především u íránců obrovský význam ve všech projevech lidské existence a také v literatuře. Sufijové byly pro svou metodiku a myšlení často obviňováni z rouhání. Rozvinula se proto básnická tvorba pracující s metaforami, která navázala na velkou básnickou tradici střední Asie a současně ponechala duchovní vědění v mnohoznačnosti stejně jako tomu je i v Koránu. Znalosti filozofie a universa nalézáme i

⁵⁰ imám -,předák“, ten, který stojí v čele při modlitbě; u Šíitů uctíváný člen z Muhammadova potomstva

v poezii mystika Rúmího, ve sbírce *Masnaví*, která zmiňuje též vznik vesmíru, atomy, částice, slunce jako kotouč:

*Jsem práškem, ty pro mne slunečním kotoučem,
z touhy tvé jsem ochořel, tys lékem v stesku mém.*

...

*„Slyš flétnu z rákosu, slyš její vyprávění,
jak oplakává všechna odloučení.
Od dob, kdy ťal mě v mém rákosišti nůž,
Když zalkám, nařiká žena, pláče muž.
Srdce chci poranit žalostí z odloučení,
A tak mu vyjevit svou bolest z rozloučení.
Koho od kořene oddělil někdy čas,
Prahne s ním spojen být, chce s ním být v jedno zas.⁵¹*

...

Flétna Nai představující duši odtrženou od Milovaného. Milovaný – představuje Boha/ Alláha. Těmito verši zahajují dervišové tanec *sama*‘.

1.4.2 Tanec

Extatický tanec je formou modlitby *Sama*‘⁵², tuto formu *dhikru*⁵³ proslavil především v Turecku súfijský řád *Mewlevija* známý jako „*tančící derviši*“. Při obřadu vzývání Božího jména - *samá*‘ se dervišové dostávají do transu vířivým tancem, ve kterém se otáčejí za pravou nohou, ruce jsou rozpažené, jedna dlaň směřuje dolů jako znamení odkud jsme vzešli a druhá nahoru jako znamení kam směřujeme. Rotují kolem své osy a posouvají se v kruhu po prostoru, v dlouhém časovém rozpětí až po fyzické vyčerpání. Tanečníci se tancem dostávají do transu, odprošťují se jím od svého ega, duše - *nafs*, opouští svou individualitu, nikdy však neztrácejí kontakt s realitou a jsou schopni na znamení mistra tanec zastavit. Představují přímé a přítomné spojení s Bohem v jednotu.

Rotují kolem své osy jako částice kolem jádra v atomu, připodobňují rotující planety kolem své osy a zároveň po eliptických dráhách (kruh je vnímán v tomto případě v souladu s elipsou). Centrují, koncentrují a soustředí energii v svislé přímce vertikále, která značí prostupující, spojující nebe s zemí. Je jakousi *Axis Mundi*, osou světa, jíž se v tomto momentě stávají. Jsou pomyslným pevným bodem kolem kterého se otáčí svět, vnímání je opakem běžného stavu. Stabilita a schopnost rovnovážného točivého momentu vychází z vnitřní

⁵¹ Rúmí, Džaláleddín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1995, s.23

⁵² *samá*‘ – extatická kontemplace, pozorné naslouchání

⁵³ *Dhikr* – súfijský řádový obřad, při němž súfijové opakují boží jména nebo jiný zbožný text: může být tichý, hlasitý i doprovázený hudbou a tancem, L.Kropáček, *Súfismu, dějiny islámské mystiky*, Praha 2008, s.333

psychické stability, tedy vychází z klidného stavu rovnováhy. Oblečením dervišů zvané *chirqa*, je široká bílá plátěná sukně, která vytváří efekt otáčivé, rotující kruhové plochy. K němu patří bílá halena se širokými rukávy, které někdy přesahují o desítky centimetrů konce paží a plstěná pokrývka hlavy, která tvarově symbolizuje náhrobek ega. Při sufijských rituálech pak jednotliví tanečníci představují jednotlivé planety a otáčí se kolem své osy po kruhu, tím vyjadřují oběh planet kolem slunce.

Bílá barva je tradičním znakem sufijského oblečení, souvisí také s duchovní čistotou, a se symbolikou „nevěsty“ Boha. Další barvou je černá, která symbolizuje smrt.

1.4.3 Hudba a zpěv

Základem pro zpěv jsou verše básníků a filozofů Rúmího, Haféze, Attara, Omara Khayyama jsou nejpopulárnějšími texty pro zpěváky věnujícími se tradiční hudbě v módech Dastah, Shoosti – Mahsa Vahdat, Reza Derakshani⁵⁴.__K tanci patří hudba, která využívá perské hudební nástroje Tar (podobné mandolíně), Rebáb (robáb), Setár (strunný nástroj na který se hraje malými paličkami), především však flétnu Ney (nai, naj, nej), která je ztělesněním odloučení od Boha a svým chrčivým zvukem připomíná nedokonalost, ve verších Masnaví najdeme její symboliku tawhídu. Dalšími nástroji na vizuálních zobrazeních jsou íránské bubny Zarb, rámový buben Daf. Rytmus perské hudby je 9/8.

Současnou druhou vlnu dervišů neosufismu rozvíjející se v USA, reprezentuje tanečnice Mira Burke⁵⁵ ve spolupráci s tureckým hudebníkem Mercanem Dede, který kombinuje sufijskou hudbu flétny Ney a rámového bubnu Daf s elektronickou hudbou.

1.5 Figurativní umění

Ve starověké Persii každý měl své místo ve společnosti, proto nevyužívali umělci hieratickou perspektivu ani lineární perspektivu. Nesplňovalo to požadavky na zachycení událostí ze života, . Sloužila tomu racionální kompozice figury. Odraz kánonických pravidel přejalo islámské umění. Pokud se týká zobrazení událostí z Koránu, příběhů z klasické literatury nebo básní filozofických, náboženských či milostných. Zákaz obecně rozšířeného figurativního umění v Koránu obsažen není. Vychází z *hadíthu* a opírá se o zavržení modlářství, avšak týká se sochařské tvorby⁵⁶. Výzdoba sakrálních staveb neobsahuje zobrazení svatých. Prorok Mohamed je zobrazován bez obličeje.

Jsem malíř i sochař, vím, v mžiku modlu vytvořím,

⁵⁴ rozhovor s rezou derakshanim www.openfield.cz

⁵⁵ Mira Burke /Kanada, www.miraburke.com

⁵⁶ Ernst Grube, *Islámské umění*, Praha 1973, Artia s.12

*Všechny modly před tebou pak opět poničím
Sto obrazů vytvořím, každý duši naplním,
Hodím je do tvého ohně, když tvůj obraz zřím.*⁵⁷

Figurativní zobrazení najdeme v iluminacích. V zemích, kde islám navázal na rozvinutý výtvarný vývoj, je rozšířené figurativního umění v knižní ilustraci. Současně se zachovaly výtvarné tradice zobrazující staroarabské milostné příběhy Lajla a Majdnun, Šírín a Chosrau nebo hrdinské legendy o Rustamovi, i obrazy flóry a fauny. Náboženství nebylo v rozporu s vědou, proto existují vědecké rukopisy zahrnující poměrně přesná realistická zobrazení člověka i přírody.

Závěr

Cílem mojí práce bylo vytvořit stručný přehled vlivu náboženských, vědeckých, filozofických a kulturních jevů a nábožensko-kosmologických představ na výtvarné umění v konkrétních příkladech výtvarných děl. Díla byla vybrána s ohledem na rozmanitost různých uměleckých projevů v období rozkvětu islámského umění. Všechna konkrétní umělecká díla obsahují geometrickou koncepci a kosmologii.

Z dostupných materiálů o islámském umění je možné prozkoumat geometrickou a kosmologickou symboliku ještě více do hloubky, především pak v filozofické rovině. Právě mnohoznačnost je příznačná pro islám a nejednotnost výkladů poskytuje velký prostor pro další zkoumání. Jsem si vědoma, že je možné vytvořit ještě hlubší analýzy interpretací a mnohem širěji obsáhnout islámské umění.

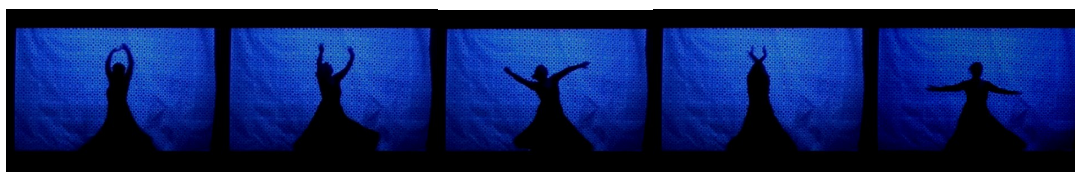
Doufám, že tato práce bude podnětem a výchozí pozicí k dalšímu hlubšímu a podrobnějšímu studiu, které by rozvíjelo interpretace dále do hloubky. Z dostupné literatury jsem se snažila obsáhnout podstatné rysy islámského umění a vytvořit především stručný a srozumitelný přehled použitelný při výtvarné a didaktické práci.

2. VÝTVARNÁ ČÁST

⁵⁷ verše z Gazelu; Rúmí, Džaláledín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1995 s.128

2.1. Umění v pohybu

Obr.27 – fotografie ze záznamu

Sufijský tanec je „*expresivní interpretaci*“⁵⁸ vizuálních kulturních kódů islámského umění, proto jsem si ho zvolila jako vyjadřovací výtvarný prostředek (obr.29). Myšlenkově čerpám z dostupných informací a odkazů sufijského řádu Mewlevíja, Nimatolláhi a Chištíja a informací od tanečníků Reny Milgrom a Sashara Zarifa. V tanci využívám symboliku vycházející z myšlenky *tawhíd*. Při tanci se inspiroji pohybově z konkrétních myšlenek a metafor spjatých s filozofií a propojených s geometrií *handasa*.

Jeho provázanost s mystikou a fyzickými, duševními i duchovními procesy je základním předpokladem pro jeho estetický účinek, jak říká J.Slavík: “ 1) *reflektuje dílo, 2) potvrzuje jeho hermeneutickou identitu, 3) nesnese interpretační libovůli či svévoli. Je velmi potřebným a mnohdy i nezbytným prostředkem k lepšímu porozumění dílu. Při expresivní interpretaci se mění forma díla, ale jeho obsah zůstává zhruba též nebo alespoň natolik podobný, že nedochází k zásadní proměně jeho obsahové struktury.* “⁵⁹

Najdeme v něm geometrické formy, které přímo vychází z kosmologických představ.

Především pak metaforu kruhu, který je považován za dokonalý tvar, jehož obsahem je *tasawwuf*. Symbolizuje hledání pravdy, kterým projde adept sufismu. Tyto metafory jsou vyjádřené fyzickým pohybem v prostoru a psychickým naladěním.

Důležitým momentem je přítomnost okamžiku, ve kterém se tanečník nachází. Přímou medituje pohybem, což je srovnatelné s muslimskou povinností provádět *salát*⁶⁰. Musí splňovat několik vnitřních podmínek; je to pocit pokory vyplývající ze vztahu k Bohu. Jeho pozornost je odproštěna od všech myšlenek, kromě myšlenek na Boha. Dále musí člověk být stále ve vztahu s realitou⁶¹, nenechat se unést opojením z vlastního stavu.

Základní filozofickou myšlenkou sufismu je hledání skrze osobní zkušenost a vlastní pocity. Ty skrze srdce napovídají. Současně je však nutné být pod vedením mistra. Moje cesta hledání je vedena metodikou Sashara Zarifa. Pohyby se drží jeho učení nebo jsou výsledkem mého vlastního hledání skrze spirituální zkušenosti s tancem. V performance se pohybovými

⁵⁸ J.Slavík, *Zážitek umění, umění zážitku*, str.247, UK

⁵⁹ *Umění zážitku, zážitek umění*, J.Slavík, str.247, UK

⁶⁰ Chiští, str.127

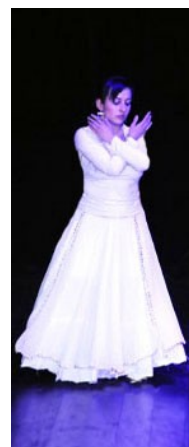
⁶¹ tanečník je schopný na znamení představeného zastavit pohyb

vzorci držím symboliky a dle výše řečených zásad navazují na konkrétní symboliku různých poloh těla symbolicky propojených s kaligrafií, geometrií a kosmologickými obsahy.

Obr.28 – výchozí taneční pozice

Výchozí taneční pozici je stoj se zkříženými pažemi položenými na hrudníku (obr.28). Pak se začínám pomalu volně nepřerušovaně otáčet po své ose. Navazuje vířivé otáčení.

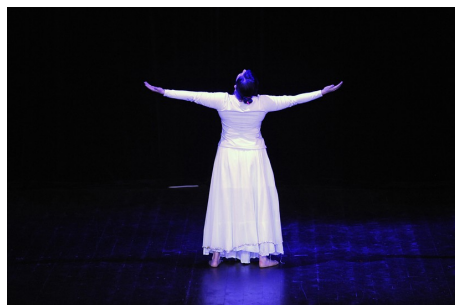
Základní otáčení kolem bodu je rychlým centrovaným vířivým dynamickým otáčením tanečníka kolem vlastní osy těla za pravou nohou. Směřování doleva je směrem srdce symbolizující vnitřní intuitivní smyslovost. Dynamický pohyb rotace umožňuje zrychlování pohybu energií paží. Někdy je otáčivý pohyb vyvolán vedením pohybu z centra hlavy, tělo ho následuje. Tanec pracuje s těžištěm skrze páteř, paže, zápěstí. Odstředivá energie umožňuje i vychylování těžiště těla z dráhy směrem po kruhu vpřed. Další pohyby ovlivňující tanec vychází z energie loktů a dalších energetických drah. Celková koordinace pohybů, práce s chodidly, páteří, dechem, celková uvolněnost a taneční průprav je nutná pro jistotu tanečníka, umožňuje oddávání se pohybu při taneční meditaci. Další dimenzí pohybů je návaznost na Labanovu analýzu pohybu⁶² a Bartenieff Fundamentals, využívající koordinovaného uvolněného pohybu.

Obr.29 – Ba ' a alif

2.2. Symbolika pohybů ve vztahu s kaligrafií

Pozici písmene *Alif* je možné přiřadit podobné účinky, jaké má pozice *Nijjat* v *salátu*, „váha je stejnoměrně rozložena na obě chodidla, napřímení zad zlepšuje postoj, mysl je vedena pod kontrolu intelektu, zrak je zaostřen a soustředěn na podlahu a hlava je natažena směrem k zemi. Svaly v horní a dolní části zad jsou uvolněny, vyšší a nižší centra mozku jsou spojena a vytvářejí jednotu účelu.“⁶³

Možné je přisoudit symboliku věroučné vertikály s horizontálou materiálního světa protnutí písmene *alif* a *bá'* (obr.29), které by odpovídalo rozpažené pozici rukou při tanci, kterou lze nalézt v každé prezentaci *samá'*. Navíc tečka pod středem horizontály, též odpovídá pomyslné pozici a ose *alif*.⁶⁴

Dalším pohybovým vzorcem je podobný tvar písmene *dal*. Pozice vychyluje tělo směrem dopředu, těžiště pánve dozadu. Dovoluje velké zrychlení pomocí odstředivé energie. Účinky pozice: „Napíná svaly spodní části zad a stehna. Krev je pumpována do horní části trupu.

⁶² <http://www.laban.org>

⁶³ Hakim Mouinuddín Chiští, *Kniha súfijského léčitelství*, Pragma 1999, s. 115

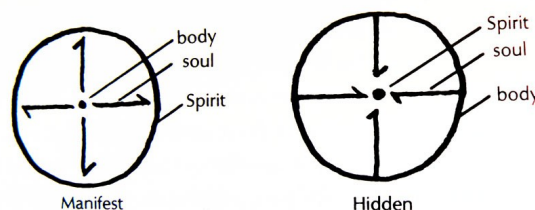
⁶⁴ též analogie v matematických grafech pojmenování svislé osy písmenem *a*, horizontální osy písmenem *b*

*Napíná svaly žaludku, břicha a ledvin. Po čase tato poloha zlepšuje osobnost a vytváří sladkou milost a vnitřní harmonii“.*⁶⁵

2.3. Reflexe

Po delších tanečních performancích (více než deset minut) se po tanci dostavily nepříjemné pocity v oblasti žaludku, které mohou mít souvislost právě s polohou písmene dal.

Otáčení v kruhu vyvolává osobní pocit bodu, kolem kterého se soustředí universum. Dosažení dokonalé centrace pohybu je podmíněno vnitřní soustředěním a tanečním nácvikem, souvisí se stabilitou středního ucha, které je centrem pro rovnováhu. Fyzická dovednost je v tomto případě hluboce propojená s duševním stavem. Pokud se člověk při tanci nedokáže odpoutat od reality a soustředit na pohyb, není možné se dokonale vycentrovat a otáčet se po dlouhou dobu. Osobní klid a odevzdání je základní podmínkou tohoto pohybu. S tímto pracuji také při vychylujících pohybech, kdy záměrně „riskuji“. Odevzdávám se pohybu a nechávám se unášet prožíváním přítomného okamžiku, což je současně hlubinným významem, které však jsou vždy vyváženy zpětným vrácením se do stavu rovnováhy.⁶⁶ Obr.30

Obr.30 – vnitřní soustředění duše

2.4. Oděv

Oblečení jsem zvolila podle barevné symboliky. Duchovní čistota má bílou barvu. Jednoduchý střih nezakrývá pohyb, neodkrývá příliš fyzické podoby a neodvádí pozornost od samotného pohybu. Chybějí identifikační znaky nebo zdobení, které by prozrazovalo mé konkrétní osobní rysy. Je spíše obecným oblečením evropského tanečníka, které neupozorňuje, souvisí se sufijským pravidlem oblékat se podle obecně vžitého, tedy ne výstředního či extravagantního stylu⁶⁷. Zároveň jsou potlačené osobní rysy.

2.5. Orientace v prostoru

Základních tanečních dovedností a schopností je orientace v prostoru. Dosažené zkušenosti umožňují nechat se volně spontánním pohybem unášet po kruhu a současně kolem vlastní osy. Případný úspěch či neúspěch záleží na schopnostech tanečníka odprostit se od

⁶⁵ Hakim Moinuddin Chišti, *Kniha súfijského léčitelství*, Praha 1999, str. 117

⁶⁶ Baktier Laleh, *Sufi: The Expressions of Quest*, London 1976, str.8,

⁶⁷ pravidla oblékání současného sufi na www.nimatullahi.org

podnětů okolí. Za podobný příklad považuji provádění tai-chi ve veřejných prostorech. Osobně v některých záznamech považuji cíl za úspěšně naplněný a v některých naopak nikoliv. To je spojeno pouze a jedině s mými vnitřními pocity, které se během tance proměňovaly. V průběhu souvislé performance docházelo k meditativním okamžikům. Nikdy se neodpoutávám od reality natolik, abych nebyla schopna na v okamžiku zastavit. Pohyb se proměňuje v závislosti na pocitech. Jedná se vždy o improvizaci. Reprodukovaná hudba a prostředí studia mě neomezovalo v délce meditace. Proto mám i souvislé záznamy 20 minutové meditace.

2.6. Hudba

Při hledání vhodné hudby jsem zvolila současného hudebníka Mercana Dede. V textech zaznívá opakovaně jméno „Mewlaná“. Hudba se postupně rozvíjí v nepřerušovaném proudu repetitivní zpěvu v jednotném metru. Album „Su“, Mercan Dede, 2007; Skladby: 01 – „Rû“; 02 – „Lâ’l“; 03 – „Zen“; 04 – „Tarab“

2.7. Závěr

Tanečními performance navazuji na sufijskou symboliku, která je úzce spojená s výtvarným vyjadřováním a filozofií islámu, které má souvislosti se směřováním současného tance skrze *„dialektiku pohybu, která je charakterizována tím, že umělec tvoří a nechává tvořit své tělo v souladu s pravdivou výpovědí. Stává se realitou v širokém slova smyslu. Tanečník se nachází v konkrétním okamžiku fyzicky i psychicky.“*⁶⁸ „

*„Jak had za zvuku píšťaly se kroutím,
Jak kadeř na čele milé se svíjím, ba víc!
Ó, můj bože, nechápu, co je to za víření,
Vím však, až ustane pohyb, pak nebude nic.“*⁶⁹

⁶⁸ výukové materiály k Bartenieff Fundamentals tanečnice Reny Milgrom www.renadance.cz (vyp. 22.4.2010)

⁶⁹ Rúmí, Džaláleddín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1995, s.138

evropského myšlení (i když některé myšlenkové směry islámu se shodují s panteistickými názory Barucha Spinozi či jinými filozofickými myšlenkami). Lze se k němu dobrat skrze heuristiku a empirismus. Vlastní zkušenost se velice těžko definuje.

Tento výtvarný projekt pracuje s didaktickou výtvarnou řadou, která je postavena tak, aby intuitivně a konceptově za přispění heuristického vedení a myšlení⁷³, dovedla studenty k primární zkušenosti s procesem tvorby, který samotný je základním aktem isl.um. a cílem současně a řada také současně zapojuje teoretické znalosti z dějin a teorie umění tak, jak je interpretuje odborná literatura. Řada je také pokusem o vnesení kontemplanace do hodiny výtvarné výchovy. V praxi se projevilo, že všichni studenti si se zadáním poradili bez problémů, vyrovnaně, originálně a se soustředěním.

Výtvarná řada čerpá podněty z islámského umění a navazuje na jeho výtvarné postupy i techniky a přibližuje obsahy, významy a způsob chápání světa. Využívá k tomu částečně konkrétní výtvarná díla islámského umění v kontextu kulturního kódu a přebírá znakovou interpretaci z různých akademických i folkových zdrojů za účelem dalšího rozvíjení obsahů v nich obsažených.

---

⁷³ *Heuristika – tvořivé myšlení, které podporuje, vysvětluje nebo podněcuje tvůrčí výrazové procesy, může být podkladem pro kritickou argumentaci a vede ke specifickému kulturnímu i sociálnímu poznání (J.Slavík, umění zážitku, zážitek umění 1.)*

„To, že děti porozumí, jak systém znaků funguje, jim umožní nejen uvažovat o obsazích či technice vlastního výtvarného díla, ale hlavně o celém jejich jednání a životní praxi; mohou považovat dívání se a vytváření za metody vynořování významu, a to významu jako nástroje komunikace.“ Říká Addison⁷⁴

Řada přináší přímé individuální fyzické zkušenosti navazující na téma v širším kontextu inspirující se volně islámským uměním a zasahujícím i do evropské kultury. Kulka říká *„Umění samo o sobě skutečně k hlubšímu poznávání člověka přispívá. Je důležitým prostředkem sebereflexe lidské existence ve světě“⁷⁵*. Projekt obsahuje také technické výtvarné dovednosti naší evropské kultury a tvorbu volně inspirovanou islámskými výtvarnými díly a dalšími kulturními projevy a jejich obsahy.

Výtvarný projekt se pohybuje volně v širokém poli možností současné výtvarné pedagogiky od volného po užité umění. Úkoly jsou na sebe navázané tak, aby stupňovaly schopnosti výtvarného myšlení od konceptu po realizaci, zužitkovaly získané dovednosti, eventuálně obsahují i užité funkce, a kladou přiměřené nároky na žáky podle jejich věku, vyspělosti a schopností.

Studenti pronikají do obsahů skze širší kulturní a sociální souvislosti, objevují metafory, empiricky poznávají psychologické i estetické působení výtvarných forem, někdy skrze kontemplaci. Vytvářejí spolupracující a kreativní kolektiv, poznávají vlastní prožívání a identitu. Učí se reflektovat svojí tvorbu i tvorbu ostatních studentů, mluvit o svých pocitech a pocitech druhých, uvažovat o obsahu a souvislostech.

Menších cykly prací vztahující se ke konkrétnímu tématu, úkoly na sebe částečně navazují a seznamují s výtvarnými problémy a technikami. Systematicky se rozvíjí postup od myšlenky k výtvarnému konceptu až po realizaci a rozvoj znalostí vztahujících se k námětu, manuálních a vizuálních dovedností v širokém poli všech dostupných výtvarných technik: kresba (tuha, uhlí, tuš, inkoust, lavírování, pastel); malba (tempera); přípravné grafické techniky: otisk předmětů, razítka; grafické techniky: měkký kryt, linoryt, lept; objektová tvorba, ready made object trouves, asambláž, koláž; počítačová grafika : Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Adobe Flash. Dalšími možnostmi rozšíření jsou; užité umění: textil, design, užitá grafika;. Také využívá dalších možností zapojit do výuky artefietické přístupy a skrze expresivní interpretaci také výtvarnou dramaturgii, výtvarnou animaci, poezii a tanec.

⁷⁴ Nicholas Addison, *Art and Design Group*, Institute of Education University, London, 1999, převzato z výukových materiálů doc.Paedr.Marie Fulkové

⁷⁵ KULKA,J. *Psychologie umění*, 2000, GRADA

Cílem projektu je, aby studenti byli schopni v budoucnosti uvažovat o obsahu výtvarného díla a dalších kulturních jevech, z různých pohledů v kulturním kontextu a při samostatné činnosti využít výtvarné techniky podle vlastního uvážení a částečné poznání v oboru islámského umění. Projekt vyzývá k „*k otevřenému přístupu k realitě a jejímu mnohoblažnému nepředpojatému zkoumání, rozšíření našeho vizuálního vnímání, citění i racionálního uvažování. Pochopení vztahů umění v sémantické struktuře znakových systémů, jeho systémových sociálních i subjektivních vztahů může výtvarné výchově pomoci aktualizovat její možnosti i univerzalizovat její mimooborovou účinnost*“⁷⁶.

Dalšími dlouhodobými cíly je rozvoj výtvarného projevu v závislosti na zprostředkování kulturních hodnot, rozvoj obecné i výtvarně estetické, smyslové i citové vnímavosti, výtvarné myšlení a výchova k sebevědomé i sebekritické osobnosti, toleranci, zvláště projevům výtvarného umění.

Připravovaná výtvarná řada může fungovat v rámci celoškolského projektu seznámení s islámskou kulturou (např. gymnázium s výukou arabského jazyka). V souvislostech průřezově zasahuje do diskurzů předmětů ZŠ, např.: literatura, biologie, fyzika, matematika, filozofie, chemie a další. Na gymnáziích i středních školách pak do všech předmětů přírodních věd i předmětů humanitního zaměření. Projekt je (v ideálním případě) zakončený společnou výstavou na téma vztahu evropské a islámské kultury. V rámci multikulturní výměny by bylo zajímavé zapojit do projektu islámskou komunitu a orientalisty formou výtvarných, hudebních, tanečních, literárních, recitačních workshopů a představení či výstav, připravených pro děti, jejich rodiče a představit výsledky a program veřejnosti⁷⁷.

RVP

- smyslové účinky vizuálně obrazných vyjádření ; rozvíjení smyslové citlivosti
- proměny komunikačního obsahu – záměry tvorby a proměny obsahu vizuálně obrazných vyjádření vlastních děl i děl výtvarného umění, historické, sociální a kulturní souvislosti; nahlížení komunikačních procesů
- porovnává různé interpretace vizuálně obrazného vyjádření a přistupuje k nim jako ke zdroji inspirace
- nalézá a do komunikace v sociálních vztazích zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil
- vybírání, kombinování a vytváření prostředků pro vlastní osobité vyjádření. Užití vizuálně obrazného vyjádření k zaznamenání vizuálních zkušeností, zkušeností získaných ostatními smysly a k zaznamenání podnětů z představ a fantazie
- ověřování komunikačních účinků vybraných, upravených či samostatně vytvořených vizuálně obrazných vyjádření v sociálních vztazích. Variování různých vlastností prvků a jejich vztahů pro získání osobitých výsledků
- užívání prostředků pro zachycení jevů a procesů v proměnách a vztazích; užívání při tvorbě některých metod uplatňovaných v současném výtvarném umění a digitálních médiích - počítačová grafika, fotografie, video, animace
- vzájemná ohleduplnost, spolupráce, komunikace

⁷⁶ Čerpáno z interního materiálu k sérii přednášek doc.M.Fulkové v předmětu Orbis Pictus v podzimním semestru 2008 na PedF UK.

⁷⁷ např. již fungující tímto směrem zaměřené organizace přátel perské kultury Openfield o.s., www.openfield.cz

3.2. Didaktická výtvarná řada

téma: Kosmologická témata a geometrická koncepce

Řada vychází z teoretické části DP, váže náměty na jednotlivé projevy islámské kultury, náboženství, vědy, filozofie a výtvarného umění. Připravená je pro vyšší ročníky ZUŠ (popř.SŠ). věk: 11-15 let, ZŠ (ZUŠ), jedna vyuč. jednotka: 90min

1) MIKROKOSMOS: KRESBA

Lidské tělo jako mikrokosmos; tělesné vztahy;

Jedinečnost člověka; stopa;

Autoportrét

2) POZNÁNÍ: MODELOVÁNÍ

Jedna moje dobrá vlastnost a jedna špatná...Sufi

Slon a slepci

3) PŘÍRODA: GRAFIKA

Rostlina – rostlinný dekor – růžice:

4) PROZA A POEZIE: objektová tvorba

Příběh písků : materiálový experiment

Dervišův oděv

5) KALIGRAFIE : PÍSMO

Zvíře, ornament

Moje jméno, logo

6) GEOMETRICKÝ ORNAMENT: POČÍTAČOVÁ GRAFIKA

Kaleidoskop

Vesmír: Fraktální geometrie

7) UŽITÉ UMĚNÍ

Orientální šperk

8) DESIGN:

Ochranné tetování

9) VÝTVARNÁ DRAMATIKA:

Obrazy z orientu vŕj osud

Perská hudba

3.3. Řada podrobně

Ú. - úkol

M. - materiál

V.P. - výtvarný problém

V.T. - technika

V.K. - výtvarná kultura

P.H. - přidaná hodnota

Obr.32

1) MIKROKOSMOS A MAKROKOSMOS

Námět : Lidské tělo

Ú. a/Rozdělte se na skupinky po třech žácích, obkreslete tužkou na položený papír obrys těla jednoho z vás v poloze na zádech s roztaženými končetinami (bedra musí být přitisknutá pevně k zemi spolužáka na papír na zemi), podle obrysu těla tužkou vytvořte kresbu, pomůže vám provázek, společně hledejte osy těla, které vyznačte linkami fixou, tužkou

b/ spolužák mění pomalu svou polohu, dál obkreslujte jeho obrysy, s každou změnou můžete vytvořit další linku

c/ Pomocí provázku najdeme společně střed každé kresby a osy těla

d/ Jeden obrys překreslete na pauzovací papír a vytrhejte obrys těla.

Vytrhávaný obrys těla v různých pozicích se zvrství na sebe;

- vytvoření společného díla, uprostřed propojeno skrze střed těla a možné otáčivé figury, práce s vrstevním a papírem, s průhlednou folií, nebo sdružené obrysy

M. provázek, tužky, fixy, velké role papíru, pauzovací papír

V.P.: linie

V.T.: kresba, perforovaný papír/

V.K.: Adriena Šimotová, Leonardo daVinci, Michelangelův kánon ⁷⁸

P.H.: týmová práce, kolektivní spolupráce

Reflexivní otázky do diskuze: *Jaké tvary se nám objevily? Jaký je rozsah pohybu končetin, jaké dráhy vytvářejí? Kde je střed lidského těla? Jaký pohyb mohu vykonávat, jak se zvedám ze země? Jak se hýbe naše tělo; Rudolf Laban - Laban Movement Analysis (LMA) Je komplexní a obsáhlý systém, který popisuje; co tělo může dělat; jak to dělá; jaký má vztah k prostoru a času; kvality pohybu ;stupeň vyvinutého úsilí ⁷⁹*

Námět: Tawhíd, Jedinečnost člověka

⁷⁸ Zrzavý Josef: *Anatomie pro výtvarníky*, Praha, 1977, Avicenum

⁷⁹ zdroj: Rena Milgrom www.renadance.cz , www.laban.cz 22.5.2010

Islámská symbolika Tawhíd: Myšlenka, mnohosti a jednoty

Imanence a transcendence, obsažené a přesahující, : Myšlenka mnohosti a jednoty.

Obr.33 – otisk dlaně

Ú: Prohlédněte si svoje dlaně, rýhy na kůži. Provedeme snímání otisku dlaně.

a/ otiskneme dlaně barvou na papír, společně vytiskneme dlaně na velkou plachtu, *varianta: grafika: měkký kryt*

b/ vytvoříme linoryt podle rýh na dlani – zvětšený vybraný detail (velikost 10x10cm)

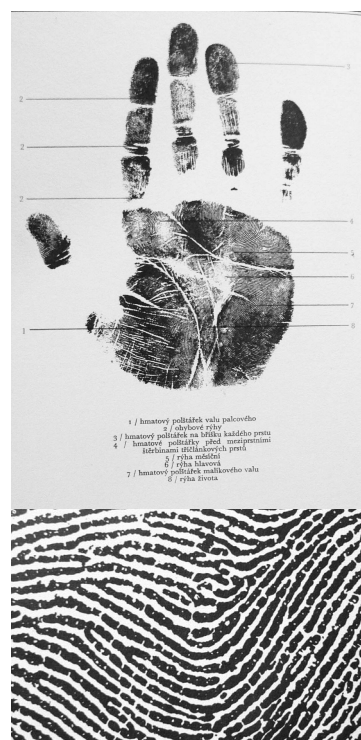
c/ vytvoříme soutisky matric žáků v různých barvách

V.P: linie

V.T.: Grafika, linoryt

P.H.: znalosti z biologie, daktyloskopie

V.K.: Oldřich Kulháněk, Adriena Šimotová

Námět: Autoportrét bez zrcadla; sebereflexe

Ú.: Položte si před sebe papír a vyberte si jednu barvu, se zavřenýma očima se pokuste nakreslit svůj portrét.

Jak znáte dobře svůj obličej? Otevřete oči a podívejte se co jste vytvořili, výtvar můžete malými zásahy dotvořit.

V.T.: štětec, tempera, tužka, fixy, propiska /*varianta: grafika: malovaný monotyp*

V.P.: linie, barva

V.K.: Vincent van Gogh, Leonardo da Vinci

Reflexivní otázky: V diskuzi se pokuste popsat, proč jste si vybrali právě tyto barvy a co ve vás vyvolává pocit při pohledu na váš portrét. Myslíte si, že vás obrázek něčím charakterizuje? Je vám nebo není podobný? Co si myslíte o ukázaných portrétech? Co si myslí spolužáci?

2) POZNÁNÍ: Námět Dobrá a špatná vlastnost; TAWÍZ

(obr.34): milostivý předpis

volně inspirováno sufijskými rituály řádu Chištíja⁸⁰

Ú: a/ napiš na papírek hůlkovým písmem tužkou jednu dobrou a jednu špatnou vlastnost kterou máš podle tvého mínění a vhod' lístky do krabice, učitelka podle anonymů napíše vlastnosti na tabuli

b/ připravíme si desku (3cm) ze sochařské hlíny

c/ každý si vylosuje jednu vlastnost, nikomu neřekne své téma a pokusí se vymodelovat jako texturu na / *varianta: grafika /monotyp*

d/ společně se pokusíme u každého díla uhádnout jakou vlastnost představuje, pomůže nám seznam na tabuli.

V.P: expresivní vyjádření, textura, haptické vnímání

V.K: Jan Švankmajer

P.H.: učí trpělivosti

Námět: Slon a slepci:

Přečteme si *Slon v temné místnosti* od básníka Džaláleddína Balchí Rúmi

*Slon stál v místnosti, jež temná byla celá, Skupina Indů jej tam předváděla.
Přišlo mnoho lidí, poznat si ho přáli, A tak do té tmy tu mnozí vstupovali.
Že nebylo možné ho očima zřít, Chtěli si ho potmě hmatem prověřit.
Jeden sloní chobot nahmatl a v kvapu, prohlásil: Slon je jako roura od okapu.
Ruka druhého na ucho narazila, Slon je jako vějíř jeho slova byla.
Další dohmatal se nohy, sáhl hloub, Pak řekl, že slon je určitě jak sloup.
Jiný přešel dlaní po slonově hřbetu, A tvrdil: Ten slon je jak ta lavice tu.
A tak každý slona jenom za to měl, Jak ho nahmatl a co mu připomněl.
Podle hmatu každý jiný názor má, Kde čte jeden dě, tam druhý čte á.
Kdyby v ruce všichni jasnou svíci měli, V dobrozdání by rozdíl vymizely.
Schopnost vnímání je dlaň ruky, nic více, Nestačí dlaň na vše, není-li svíce.
Pohled na moře a na pěnu je dvojí: Pozoruj jen moře, pěna neobstojí!⁸¹*

Do uzavřené krabice s otvory na rukou (eventuálně i návleky) se umístí předmět. Studenti jeden po druhém si vnitřek ohmatají. Co myslí, si zatím ponechají pro sebe.

Ú: Na desce s hlínou se pokusí zrekonstruovat, co se domnívají, že je uvnitř, co hapticky vnímali. Naváže diskuze o tom, co je asi uvnitř krabice, každý po jednom řekne svůj názor, co tam je. Studenti se pokusí shodnout na tom, co asi v krabici je, napomůže jim společná tvorba. Nakonec se krabice otevře a vydá své překvapení.

TAWÍZ: Milostivý předpis

٢٨٦

يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ
يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ
يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ

Při bolestech celé hlavy. Nosí se na krku.

٢٨٦

يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ	يَا اَللّٰهُ
٨	١	٢	٣	٤
٥	٦	٧	٨	٩
١٠	١١	١٢	١٣	١٤
١٥	١٦	١٧	١٨	١٩

Při spalničkách u dětí. Nosí se na krku.

Obr.34

⁸⁰ Hakim Moinudin Chiští, *Kniha súfijského léčitelství*, Pragma, 2001, Praha, s.118

⁸¹ Rúmi, Džaláleddín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1994, s.52

V.T.: modelování z hlíny

V.P.: utváření tvaru

V.K.: Jan Švankmajer, Franišek Skála, „Kukátka“

PŘÍRODA: Námět: Rostlina – rostlinný dekor – růžice

Motivace: Každý si z vybere květinu, která je mu barevně a tvarově nejbližší.

Ú: Prostudujte ji a zachyťte její charakter v tvarech, uspořádání, opakování a dalších kompozičních rysech, dále pak prostudujte další rozdílné květiny v dalších výtvarných technikách. Studenti naskicují květin více a pracovat s různými motivy max. 3 motivy

V.T. :a/skici - kresba tužkou,

b/studie - barevné, v pastelů

c/grafika - linoryt černobílý

d/grafika - linoryt barevný

e/grafika - společné soutisky matric studentů

f/ vytištění mnoha grafik a následně společné práce na stěnu třídy

Další možnosti grafické techniky – tisk z koláže, papíroryt, rezerváž

V.P.: linie, stylizace organického tvaru, šrafura, světlo, stín; barevná kompozice, exprese ;

M.: Papír; tužky, pastelky, guma; linoleum, rýtko, barva

V.K: dřevorezy, malby Františka Kupky, (obr.35,36,37,38)

Alfons Mucha, Albrecht Dürer, Georgia O'Keeffe

Obr.37,38

PROZA A POEZIE: MATERIÁLOVÉ EXPERIMENTY

Námět: Příběh písku⁸²: materiálový experiment

Motivace: povídka o cestě potoka krajinou, kterému pomohl vítr přenést se přes poušť do hor.

Ú: Z nalezených materiálů z procházky lesem nebo městem vytvořte krajinu, kterou potok putoval.

V.T.: asambláž, combine painting⁸³, *object trouvés*

V.P.: kompozice/

V.K.: M.Duchamp, K.Schwitters, R.Rauschenberg

obr.39

P.H.: ekologická témata

Námět: Dervišův oděv

⁸² Idries Shah: *Příběhy dervišů*, Praha, Portál 2001, str.15

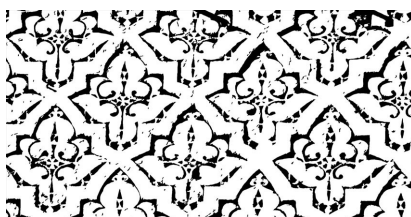
⁸³ *Asambláž – objekt vytvořený sestavením z různých předmětů, lisováním, vázáním, svářením, nýtováním, str.21*

Combine painting – křížení obrazu s koláží z object trouvés, str 74

Object trouvés – odpadkový produkt použitý mimo svou původní souvislost v rámci uměleckého díla str.337

Univerzální lexikon umění, Knižní klub, 1996

Obr.35, 36

povídka „Gramatik a derviš“

Jedné temné noci šel derviš kolem vyschlé studny, když z ní zaslechl volání o pomoc. „Co se děje?“ zakřičel dolů. „Jsem gramatik a spadl jsem nešťastnou náhodou do téhle hluboké studny, protože jsem nedával pozor na cestu. Nemůžu se hnout“ odpovídal muž zezdola. „Drž se kamaráde, dojdou pro žebřík a provaz,“ řekl derviš.

„Moment, prosím!“ řekl gramatik. „Tvoje výslovnost a mluvnice nejsou správné. Buď tak hodný a polepši se.“

„Jestli je to tolik důležité“ zakřičel derviš, „zůstaň ty, kde jsi, dokud se já nenaučím správně mluvit.“ A šel si po svých. (o povrchnosti v uvažování lidí) ⁸⁴

Derviš – per., „chudý“, pojmenování příslušníků súfijských řádů

Ú: Zachyťte, co derviš zažil, jak se odrazilo na jeho oděvu

V.T.: ovčí rouno, koláž z různých textilních

V.P.: objekt fantazijní pojetí /

V.K.: František Skála, Joseph Beyus

Obr.40

Dětská džalaba ozdobená symbolem chránícím před uhranutím, Maroko.

KALIGRAFIE:

Námět: Arabské písmeno

Pojem kaligrafie vychází ze slov „krása-pohybu“

Ú: vyberte si jedno písmeno arabské abecedy a velkými opakovanými tahy houbičkou se jej pokuste na plochu papíru vytvořit, nebojte se tvar opakovat, dokud s ním nebudete spokojeni.

V.P.: proporce, vystižení tvaru

V.T.: čtvrtky formát A2, role balicího papíru, seřízlé houbičky, akryly

V.K.: Skripta „Kaligrafie“- Thomas Steinbach - Obr.41,42

P.H: děti se naučí uvolněně a spontánně zacházet s tvarem

Obr.41,42

Námět: Ornament

Motivace: Kaligrafie si pohrává s tvarem arabských písmen a vytváří i „zvířecí kaligrafie“.

Ú: Vytvořte živočicha z libovolných písmen.

V.P.: vystižení charakteru pomocí tvaru, barevnost

V.T. : čtvrtky A2 barevné, role balicího papíru, seřízlé houbičky, fixy, akryly

V.K. : „Encyklopedie zvířat“

⁸⁴ Šáh Idrís: Příběhy dervišů: Tradiční příběhy súfijských mistrů, Portál, Praha 2001,

GEOMETRICKÝ ORNAMENT

Pro tyto úkoly je ideální časově delší doba 90 minut, jedná se o jednoduché postupy pochopitelné v návaznosti na znalosti programu Adobe Photoshop, Adobe Illustrator a poté ve Adobe Flash, které je možné se naučit za dvakrát 180minut. Je určen druhému stupni a, vyžaduje vybavení učebny a vyučujícího digitálním fotoaparátem, meotarem nebo projektorem a počítačem/počítači s příslušnými programy

Varianta úkolu bez počítačového vybavení: vytvoříme ornamenty pomocí tvarů vystříhaných z barevné folie překrývající se jednoduché tvary nebo je možné využívat gelové barvy na sklo

Obr.43

Námět: Kaleidoskop:

Hledáme symetrii/asymetrii kolem sebe, kde všude se nachází?

vzpomínáte si, jak jste jako děti hráli s kaleidoskopem? Jak funguje?

Ú: Vytvořte si kaleidoskop z roličky, fólií, sklíček a dalších materiálů

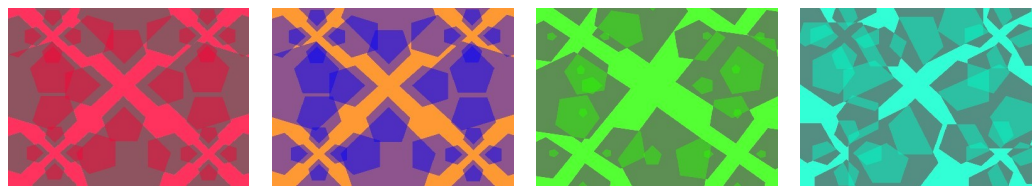
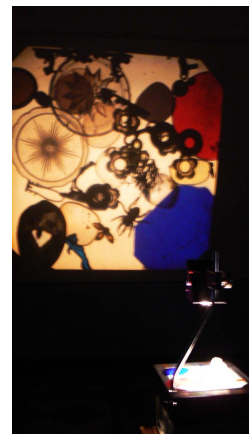
V.P.: dobrý tvar, symetrie/asymetrie, řazení, grupování

V.T: vyložená Malá krabička ve tvaru krychle 10 zrcadla, baterka, kukátko, různé materiály, nebo rulička od toaletního papíru, plastové barevné folie, různé materiály,

V.K.: Petr Nikl, výstava „Orbis Pictus“ 2009(obr.43)

P.H.: Optika a její zákonitosti⁸⁵

sklíčka, zrcadélka, nůž na sklo – připraví vyučující

obr.44

Námět: Vesmír: Fraktální geometrie:

Fraktální geometrie využívá množení jednoho obrazu a pohybgeometrických obrazců, které se nám objevují i v islámském umění, můžeme se jimi inspirovat, Mandelbrot

Ú: a/ Vytvořte na meotaru kompozici jak funguje transparentnost materiálů, vystřídáme se u komponování, výsledky nafotíme a převedeme do počítače (JPEG formát)

b/ Možnosti a funkce Adobe použijeme k tvorbě jednoduchých obrazců a pomocí vektorových objektů inspirovaných fraktální geometrií,

V.T.: počítačová grafika Adobe Illustrator (obr.44)

V.K.: op art – Bridget Riley, Rebecca Riley, V.Vasarely

V.P: symetrie/asymetrie, řazení, grupování, rozvinutá barevnost

⁸⁵ zvláštnosti optického vnímání na základě setrvačnosti oka vznikají transformacemi geometrických prvků nebo struktur světelné a barevné efekty pohybu a třpytu, blízkost s kin. uměním
Univerzální Lexikon umění, KK 1996 str342

Námět Vesmír: Fraktální geometrie

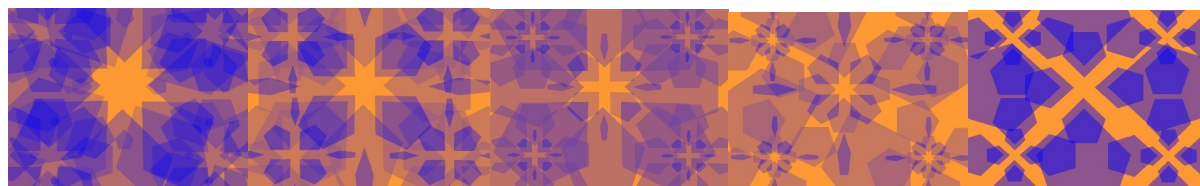
Ú. vytvořte jednoduchou 30s animaci ve Flashi jako bychom prolétaly vesmírem.

Využijte funkce pro vytváření vektorových obrazců a jednoho vybraného tvaru: čtverec, trojúhelník, pentagram. Pomocí otáčení o úhly 45°, 90°, 180°, 270°, 15° vytvořte kompozice, použijte funkce Keyframe, Motion Tween, Shape Tween, funkce Colour. Alfa

V.T. Počítačová grafika, Adobe Flash (obr.45)

V.K. Jakub Nepraš, Federico Díaz

P.H.: současné výtvarné médium

Obr.45

UŽITÉ UMĚNÍ:

Námět: Orientální Šperk

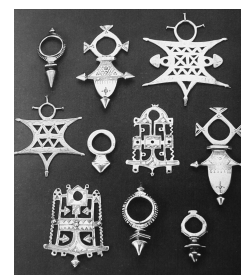
Ú: Inspirujte se orientálními šperky a vytvořte zajímavý šperk

V.T.: z moderních materiálů - PVC, tavící pistole...

V.K.: Šperky z Maroka a střední Asie (obr.46)

V.P.: design

P.H. použití různých recyklovaných materiálů

Obr.46

DESIGN

Námět: Zdobení těla: Ochráně tetování:

Ú: a/Každý si obkreslí vlastní ruku na papír a vymyslí si vlastní

znamení, symbol, které by si vytetoval na ochranu svého těla

b/ znamení vyřeže v technice linorytu, a vytiskneme ruce do kruhu ;

varianty různých grafických technik

c/ symbol vytvoří ve vektorové grafice programu pomocí programů

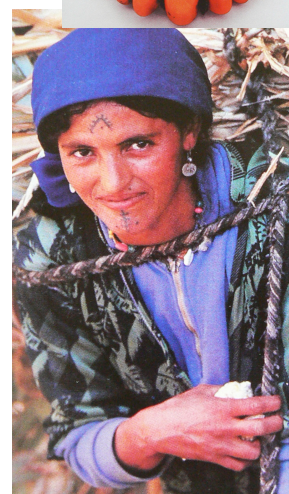
Adobe Illustrator a Adobe Photoshop

d/ symbol použije jako design trika, vytiskneme sítotiskem

V.K.: marocká tetování

V.P.: linie, kontrasty tmavé a světlé plochy, tvarová stylizace

Další možnost pro vyšší ročníky za souhlasu rodičů možné, tetování realizovat hennou, která se po dvou, třech týdnech odmyje sama)

obr.47

PROZA A POEZIE: následující úkoly vychází z výtvarné dramatiky

Námět: Obrazy s orientu (obr.48)

Motivace: Před několika lety se objevila sbírka karet z orientu, ale návod k určení jejich významu se zničil a nyní jsou karty bez obsahu, vaším úkolem je obsah vytvořit a naplnit. Rozdělíte se do dvojic, z připravených zakrytých karet vyberete náhodně tři obrázky. Jeden zavře oči a představí si na základě komentáře druhého scénu na obraze, pak se vymění s jiným obrázkem.

Ú: a/ napište na papír volné asociace na vybrané motivy přibližně 10 slov, čas cca 5min

b/ nyní vytvořte na napsaná slova básně v rozsahu kolem 5-8veršů. cca 5min

c/rozhodněte se a připravte si jak a kdo básně zarecituje a kdo ji bude doprovázet mimicky nebo tanečně, povoleny jsou zvuky, rekvizity i jakákoliv improvizace,

na přípravu cca 5min. Na jednotlivá předvední dvojic cca 8 – 10 min.

Na závěr si všichni prohlédnou vylosované karty.

Námět: Tvůj osud

Průběh: studenti si vyberou jednotlivě z náhodně připravených zakrytých karet jednu kartu,

Karty si vzájemně vymění a pokusí se volně na základě asociací vyložit druhému partnerovi osud na ten den,

Obr.48

důsledky proroctví musí být pozitivní

Čas: cca 8 – 10 min

V.P.: expresivní interpretace

V.K.: Eugène Delacroix, Pablo Picasso,

P.H.: komunikace

Varianty výtvarných postupů- Vlastní interpretace tématu různými ilustrativními technikami; kresba, malba, grafika

Námět: Perská hudba

Ú: posloucháme jakou cestu nám v mysli vytvoří perská hudba, hledáme její rysy a pokusíme se je výtvarně zachytit

a/ chvíli budeme se zavřenýma očima poslouchat hudbu a soustředit se na představy jež to v nás vyvolává, pak poslepu budeme tužkou zaznamenávat tutéž skladbu na papír.

b/ S otevřenýma očima tutéž skladbu zaznamenáme v kaligrafické kresbě, kterou navážeme na dřívější ukoly; dané schéma dotvoříme podle vlastního uvážení nebo použijeme jako východisko pro další výtvarnou práci , pak si obrázky vystavíme a společně prohlédneme

c/ Každý se vyjádří ke své kresbě, jaké pocity v něm hudba vyvolávala, jestli se mu podle jeho názoru podařilo v kresbě vyjádřit co cítil, zda by ji udělal jinak, v jaké jiné technice, jaká kresba kamarádů se mu líbí a vybere kresbu, která podle něj nejlépe vystihuje podle něj hudbu

V.P.: expresivní interpretace⁸⁶ z hudebního díla do výtvarného díla

V.T.: Kresba tužkou, malba temperou

P.H.: schopnost přijímat rozdílné názory

V.K.: Karel Malich, Jackson Pollock

hudba použitá v hodinách při výuce a vhodná pro úkol:

Nasim Sobhdam – Derakshan&Mahsa Vahdat: Skladba: 01-آهوی وحشی, قطعه ای در شور-02 ,

www.rooksana.blogfa.com , 2009 (1.11.2009)

Pejman Taheri & Mahsa Vahdat, album, Risheh Dar Khak; Skladba: 02 – Risheh Dar Khak /

6:18s, 05 – Mikhak/ 5:32s,

06 – Asheghan/5:11s, 2009 www.persianallure.com (1.11.2009)

Jason Carter&Marjan Vahdat, skladba 24Navaii/ 5:22s, www.freemuse.org (1.11.2009)

Sashar Zarif, etnická nahrávka z Afghaništanu/ 6:53s, 2009

⁸⁶ Expresivní interpretace – více str.247, J.Slavík, *Umění zážitku, zážitek umění*,1.díl, UK, Praha 2006

3.4 Realizace

KALIGRAFIE

- výuku vedla Tereza Štojdlová (dokumentace, motivace, komentování, zprac.dat)
- výuka proběhla ve dnech 11.2., 18.2., 25.2. v době 14:20 – 16:00 (90min)
- výuky se účastnili: 9 studentů 2.ročníku oboru Malba na SUPŠ, Žižkovo náměstí, Praha 3 (Střední umělecko-průmyslová škola)
- přítomná vyučující: Ak.mal. Miluše Poupětová

Příprava

Stejně významným charakterem islámského umění je kaligrafie. Písmo spojené s geometrickou formou a zároveň jedinečností a sponntáností každého tahu. Od evropské nebo japonské kaligrafie se liší především směřováním zprava doleva, což ovlivňuje zásadním způsobem i jeho tvorbu. Kaligrafie je náročná ve zvládnutí kompozice, proporcích, měřítku, lehkosti a ladnosti tahu. Významní kaligrafové studující kaligrafii po celý život, považují za dobře odvedenou práci dvě výborné kaligrafie za den.

*„Nemáš-li dostatek trpělivosti, piš dvě dvojverší (za den), a máš-li ji dost, pak piš jen jedno!“
„Agar chóhí, šaví, chušnavís – Binavís, binavís, binavís!“ – Chceš-li se stát krasopiscem – piš,piš,piš!⁸⁷
tádžické přísloví*

Kaligrafie je i v současnosti živoucím uměním, je velice závažným a váženým uměleckým projevem, kterým se zabývá stále velký počet profesionálních i amatérských kaligrafů a vychází o ní publikace. Použitá výtvarná technika vychází ze znalostí a zkušeností získaných asistencí na workshopu (2008) německého odborníka na dějiny střední Asie Thomase Steinbacha (Berlin). Posledních šestnáct let se věnuje perské kaligrafii a poezii. Specializuje se na styl Nastalíque, který studoval dva roky v Íránu.

Technika je pro žáky ideální na úvod do kaligrafie. Pokračování je možné pomocí běžně dostupného seřízlého silného lihového fixu nebo existují specializované kaligrafické fixy. Pero si každý kaligraf zhotovuje sám z rákosu. Technika tvorby loga je podřízena časovému omezení školní výuky. Šablona pro ornament také urychluje práci ve škole a podřizuje se podmínkám. Všechny tyto výtvarné techniky by pro skutečně hluboké nastudování vyžadovaly mnoho času v řádech měsíců a let.

Obr.49

Perská kaligrafie

⁸⁷ rada chána Abdolazíze z buchary, přísloví 17.st., Rúmí, Džaláledín B.: *Masnaví*, Praha Protis, 1994, str. 155

Perská Kaligrafie - informace ze semináře Thomase Steinbacha (1.11.2008)

Perská a arabská kaligrafie se odlišují pouze ve složení konkrétních slov, píše se zprava doleva, což s sebou nese nároky na kaligrafické nástroje. Používá se bambusové pero. Je neobyčejně těžká, kaligraf rozpoznává různé délky tahu (obr.50), které mění význam slova či písmene. Perština – farsí ani arabština v psaném projevu nepoužívá samohlásky, souhlásky se potom mění např. pouze přidáním znamének. Tento rozdíl činí potíže při transkriptu textu do latinky či jiných písem, proto se vyskytují různé podoby nejen stejných pojmenování, ale také pochyby ohledně převedených významů.

Ještě větší kulturní rozdíly s sebou nese překlad básní. Metafory jsou často založené na tradičních námětech a mytologii, na zvířecích alegoriích a symbolice, kterou neznáme.

Přesto nebo proto nám překlady znějí často neotřele a dojemně

Arabská abeceda, symbolika písmen ve vztahu k *salátu*.⁸⁸

Materiály

Materiály: 5 archů balicího papíru, 20 čtvrtek A4

20ks houbičky na nádobí, 10ks misky (do dvojic)

2-8 barev akrylové nebo další vodou ředitelné barvy (tónovací atd.) světlé/tmavé, nůžky, řezáky, 10 kopií arabského písma

Příprava před hodinou:

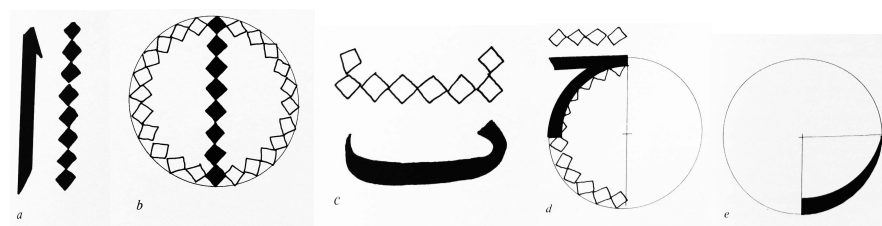
papíry se nařezou na velikost A2 cca, rozdělí se po 2 mezi studenty

barva se rozředí do misek, voda na ředění

houbičky, část se rozpůlí na menší části

*počítač s prezentacemi ukázek*⁸⁹

Obr.50 – proporce a vystavba arabské kaligrafie

Koncept

⁸⁸Hakim Moinuddín Chišti, *Kniha súfijského léčitelství*, Pragma, 2001, Praha, s.112

⁸⁹As-Said, Issam; Parman Ayse: *Geometrická koncepce v islámském umění*, Praha 2008

Námět: Perská a arabská kaligrafie, styl Nastaliq⁹⁰

motivace: arabskému písmu se připisuje nadpřirozená moc „každé písmeno chválí Alláha“, pokuste se i vy napsat takové písmeno, jež vás vynese do ráje *ten, kdo napíše krasopisně basmalu⁹¹ – chválu Boha, jež uvádí súry v Koránu, bude požehán a vstoupí do ráje. Návod na výrobu vlastního pera jež si každý kaligraf zhotovuje sám:*

O řezání pera

Pokud možná při řezání pera nespěchej, Dlouho ho zaostřuj, neroztřep ho, Špičku pera nedělej dlouhou.

Dobrému písmu nesvědčí hrubý konec. Ani krátké ho nedělej, to není dobré, Poslechni a po důvodech nepátrej.

Věnuj se podstatné části pera, Vnějškem se příliš nezabývej. Hrot nepřipravuj moc široký, to se nehodí, Zavři dvěře nevyrovnanosti! Zachovej symetrii a rovnováhu, Jinak, věř, pracuješ zle, Levou i pravou stranu pera uprav stejně, Čtyři šestiny a dvě šestiny jsou zastaralý způsob

Mašhadí (1441 – 1520)⁹²

Ú: a/ pomocí houbičky a jedné akrylové barvy tvoříme na papír tahy

b/ přidáme další barvu, kresba se nám vrství a překrývá

c/ vytvoříme na další papír kaligrafii; animální, florální, ornamentální

výtvarný problém: tvorba znaku – čitelnost v jednoduchosti; linie X plocha

V.T. : akrylové barvy, houbičky, papír velkého formátu

V.K.: kaligrafie, animální, florální motivy

V.P.: rovnoměrnost tahu, využití tenkého a silného tahu linie

P.H.: seznámení s perskou kulturou

cíl vzdělávací: postupy perské a arabské kaligrafie

reflexivní otázky: Je nutné dodržet sklon houbičky? Jaká poloha vám dovoluje uvolněný pohyb pro práci? Připomíná postup tanec? Je velikost papíru omezující nebo příliš velká?

výstupy RVP:

- porovnává různé interpretace vizuálně obrazného vyjádření a přistupuje k nim jako ke zdroji inspirace
- nalézá a do komunikace v sociálních vztazích zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil
- typy vizuálně obrazných vyjádření – jejich rozlišení, výběr, uplatnění

kompetence RVP: nahlížení komunikačních procesů

mezipředmětové vazby: historie, náboženství, religionistika, arabistika, orientalistika, filosofie

- Důraz na jedinečnost tahu, na spontánní používání barvy, na kvalitu, na přesnost tahu,

⁹⁰ styl Nastaliq vznikl ve 14.st a je typickým pro Írán, Afghanistan a indo-iránské prostředí, vyjádření A.N.Pope: „nastaliq je uhlazený, elegantní, klidný a jemný - výraz vysoce civilizované, světem poznamenané civilizace“ Masnaví, Praha, Protis, 1995 s.150

⁹¹ basmala – název formule B-ismi-l-ahi-r-rahmani-r-rahím /tj. Ve jménu Boha milosrdného, slitovného/. Je to první verš tzv. fátihy, první súra Koránu. Muslimové basmalou často zahajují svá konání, např. písemné projevy.

⁹² Rúmí, Džaláledín Balchí: Masnaví, Praha, Protis, 1995 S. 140 - 156

Neopravovat tahy, zkusit si práci znovu, nebát se velkorysého přístupu, využít výtvarnou stopu hrany a šířky houbičky, motorické schopnosti

Opakování, řazení, překrývání, doplňování, vytvoří se vzájemně překrývající vrstvy, práce s kompozicí, barevnou kompozicí, náhodou, spontánností, proporce

Timeplaning : Průběh první poloviny výuky (40min)

- 1) 5 min motivace – ukázka kaligrafických postupů v arabském písmu (45° sklon tahu), dostatečně rozředěná lazurní barva zanechávající stopu, spontánní práce s houbičkou
- 2) student si vybere **1 písmeno arab. abecedy**, dvojice (xerox kopie + jedna barva do dvojice studentů)
- 3) 15 min výtvarná činnost: vlastní práce se zvoleným písmenem ve velkém měřítku odpovídajícím proporcím houbičky ve světlém / tmavém tónu barvy, **1 písmeno arab. abecedy - experimentování**
- 4) 15 min přidává se **druhé písmeno** a **další barva** /kontrast barevný, vytvoří se vzájemně překrývající vrstvy, práce s kompozicí, barevnou kompozicí, náhodou, spontánností
- 5) 10 min vzájemné porovnání vytvořených prací, diskuze nad prací, ukázky výtvarné kultury a poukázání na kulturní souvislosti a možnosti kompozičních přístupů.

Timeplaning : Průběh druhé poloviny výuky (40minut) :

- ***Práce na základě získaných zkušeností již využívá obratně kompoziční možnosti: Opakování, řazení, překrývání, doplňování, vytvoří se vzájemně překrývající vrstvy, práce s kompozicí, barevnou kompozicí, náhodou, spontánností, proporce, formát papíru***

- 1) 5 minut motivace – s využitím získaných zkušeností a tvaru písmen vytvoření motivu **z fauny, flóry nebo ornamentu** zcela volně, práce s tahem, šířkou/výškou i hranou/tenkou stopou houbičky, kompozicí, proporcemi, barvou, formátem papíru
- 2) 10 min výtvarná činnost: vytvoření konceptu, volné experimentování
- 3) 5 min na výsledný čistopis na A4
- 4) 10 min diskuze nad výsledky, závěrečné shrnutí, hodnocení hodiny
- 5) – **ukázky z výtvarné kultury**
- 6) 10 min – úklid

Průběh hodiny

V začátku hodiny následoval zhruba desetiminutový úvod do principů kaligrafie. Studentům byly rozdány vzory písma vytištěné na formátu A4 s literami arabské/perské abecedy (dvě stránky do dvojic). Bylo zmíněno, že abeceda nemá samohlásky, ale pouze souhlásky, které se mohou lišit přidáním 1-3 teček nad, pod, vedle litery, litery bývají také navázány na sebe. Na konkrétních příkladech slov zazněla výslovnost různých jmen například Marrakeš, Meknes, Azrou... Následovala ukázka moderní kaligrafie z 20.století i ze 14.st. od Mussaffy. Studenti jevíli zájem při zmínce o podobných principech kaligrafie a současného graffiti.

Každý student dostal velký formát papíru odpovídající velikosti A1, vaničky, houbičky a tónovací barvy, akryly a tempery. Studenti namíchali barvy houbičkou do řídké konzistence, která dovoluje pouštět stopu postupně a zprava doleva, pak začaly vytvářet různé tahy houbičkou a barvou na papíře, za vzor si vzali jednu literu. Zjišťovali jak se nástroj chová a co jim dovoluje, postupně se zaměřovali na princip tahu hranou houbičky, který ve směru zprava doleva drželi pod úhlem 45 stupňů, čímž docílili náklonem tah, který se mění z tenké linie po širší stopu a umožňuje kontrastní změnu tahu. Postupně zkoušeli jednotlivé litery arabské abecedy v měřítku zvětšit na zhruba 20 cm výšku a pokryli tímto písmem celou plochu papíru. Procházela jsem mezi nimi a ujasňovali jsme si odkud kam tahy vedou, proporce a dynamičnost tahu. Spontánnost, která je základem kaligrafického přístupu jsme trénovali kolem 30 minut. Zapojila se i vedoucí pedagožka, která se zajímala i o další kulturní souvislosti. Po určité době jsme se studenty nahlédli práce ostatních a ukázala jsem jim kaligrafie zvířecí a ornamentální ze 14.století od Mussafy „slon, jezdec, stařec. Studenti pokračovali úkolem, vytvořit tahy zvířecí kaligrafii nebo ornament. Velmi pěkně dopadly práce „labuť“, Ještěrka, slon, . Koncepty jsem uschovala pro další výukovou jednotku.

3. 5 Reflexe

Reflexe Milady Poupětové 11.2.2010

„Byla jsem překvapená, jak se všichni zapojily do úkolů s nadšením. Oni (studenti) se na to moc těšili, my pak po tom budeme probírat ve výuce antikvu a tohle je pro ně zábavné, takové odpočinkové. Bavilo je to, vznikly opravdu moc hezké věci. Dobré je, že i ty slabší studentky mají slušné výsledky, to mě překvapilo, jak to bylo vyrovnané práce. Ta technika je zajímavá. Ta hudba a poezie je také úžasná (*paní Poupětová si chvilku četla, a pak předčítala v hodině namátkou několik povídek z Masnaví (Rúmi), také jsme poslouchali při hodině perskou současnou hudbu od zpěvačky Mahsy Vahdat z Teheránu, album I am Eve (2009)*

Opravdu jsou to moc pěkné knihy, co vydali (*Islám: Umění a architektura, Slovart; Kaligrafie*). Líbí se mi ta kaligrafie na tom talíři (*Art of Islam*), to je nádhera. My jsme předtím se šablonou dělali, takže vědí, jak na to.“

Rozhovor s paní Poupětovou během výuky o perské kultuře;

Jak se tam mluví v Íránu, arabsky? *Persky.. fársí...* Oni mluví persky? *Ano, mluví persky, to je živý jazyk perština... používají stejnou abecedu jako arabština, ale mají vlastní perská slova...* normálně se baví persky, dokonce se persky učí i v Praze, jsou tu kurzy... a nejvíc odborníků na perskou kulturur je v Polsku...

Oni nezobrazují figury, ne? *Ale ano, na iluminacích jsou. Oni zobrazují různé legendy a i korán na iluminacích, tomu se říká právě perská miniatura. Nezobrazují Boha, proroka Muhammada jenom bez tváře, ale jinak ostatní proroky a další postavy klidně jo. Dokonce mají i sochy, ale je jich málo. Dokonce je obrázek iluminaei, co je na ní nahý Adam a Eva. Mají to dovolené? V Koránu to zakázané není. Jak přišli Arabové a přinesli islám, tak Íránci sice přijali islám, ale spíš ho přizpůsobili svým představám, Arabové a Íránci se nemají rádi, jsou to odlišné mentality. Je zakázané modlářství, takže nemají ikonické obrazy. Mešity jsou vyzdobené kaligrafickými nápisy a ornamentem.*

Perská říše je co přesně za oblast? *Perská říše zasahovala hlavně do současného Íránu, Íráku, Sýrie, Pakistánu, Afghánistánu a střední Asie, to jsou Tádžikistán, Uzbekistán, Ázerbajdžán..*

Ty děláš nějaký orientální břišní tanec, že jo? *Ukazovala si nám (v kabinetě na počítači i dleším) video? No, to byl břišní tanec, ale to se tam netančí. Učím se perský tanec od učitelky Reny Milgrom tady v Praze, ta se to učila v Asii a jezdí nám sem dělat workshopy tanečník Sashar Zarif z Kanady, původně z Ázerbajdžánc z Íránu, který teď žije v Torontu a vede tam taneční akademii. Vede týdenní workshopy. Na konci je vystoupení, kdyby jste chtěla, můžete se někdy přijít podívat...*

To bych ráda, dej mi vědět, až zase nějaké vystoupení bude. Ráda se přijdu podívat, to mě zajímá. *Přinesu vám kdyžtak leták, až něco bude, Rena mívá také vystoupení.*

Jak vypadá perský tanec? *Je to takové dynamické a plné gest, není to tu často k vidění, moc lidí se to neučí, ale je to krásné, ženské, nádherné kostýmy, jak z pohádky, můžu vám ukázat nějaké na fotce.. ...*

Tohle jsou tanečnice z Kanady, v Íránu se teď nesmí tančit, je to zakázané. Proto jsou všichni tanečníci perského tance mimo Írán, jsou v Kanadě a USA. Proč a jak přesně to nevím, ale je to teď nebezpečné...

Myslela jsem, že to vždycky byla islámská republika, kde chodily ženské zahalené?

Od roku 1979, co byl revoluce, tam převažuje ortodoxní islám, předtím tam ženy chodily v džínách a studovaly vysoké školy, stejně jako my, teď je tam všechno podřízené islámu, to dřív nebylo. Snad se to zas změní, teď je to tam špatné.....

Dotazy studentů:

Čím se píše arabská kaligrafie? Kaligrafové si vytváří sami vlastní kaligrafické pero z rákosu, používá se inkout a od 8.st. znali arabové z Číny tajemství papíru. Trvanlivějším byl pergamen, který zůstával materiálem pro umělecké iluminace a opisy Koránu.

Zobrazuje islámské umění figury? Ano, objevují se v iluminacích, Korán figuru ani zobrazování zvířat nezakazuje. Jsou v něm však obsaženy zákazy modlářství, proto nejsou v isl.um. obrazy ikonického charakteru. Mohou však zobrazovat různé záslužné činy proroků, například činy proroka Muhammada jsou velmi častým motivem. Dále jsou v perských miniaturách zobrazovány literární postavy perských básní a legend.

Reflexe - 1. hodina 11.2.210

Hodina proběhla ve svižném tempu, žáci jevíli zaujetí pro výtvarný úkol. Práce na zemi na velký formát pro ně byla příjemným zpestřením výuky. Velký formát a zvolené médium pro ně bylo zábavné. Žáci pracovali s jednou či dvěma literami a přes celý formát si dostatečně vyzkoušely tahy. Velká část žáků dobře porozuměla výtvarnému problému. Volba jedné barvy a přidání druhé barvy v dalším časovém úseku se osvědčila. Velký důraz byl kladen na změnu tahu, někteří žáci to však zcela nereflektovali a zaměstnávali se barevnou kombinací. To bylo nutné trochu korigovat. V prvních 40 minutách byla práce na nové látce soustředěná a zajímavá. V dalších 30 minutách žáci vytvářeli kaligrafii zvířete. Některé práce (labuť, ještěrka) vznikly spontánně v duchu kaligrafických postupů a splnili očekávání. Ukázky tvorby z knihy Masnaví v průběhu tvorby pomohly nastínit možná výtvarná východiska.

Ukázky z proběhlé hodiny – výběr detailů:

Hodnocení

Ve výuce se mi podařilo studenty směřovat k očekávaným výsledkům, s nimiž jsem byla velmi spokojená. Všechny práce považuji za zdařilé. Studenti velice ochotně spolupracovali, ve třídě byla uvolněná atmosféra. Práce na zemi pro nikoho nebyla nepříjemná, s výsledky byli spokojeni i dotazovaní studenti. Všichni se zdržovali po celou dobu výuky ve třídě a pracovali v uvolněném tempu. O literaturu a ukázky umění jevíli studenti zájem, sami se dotazovali. Měli zájem si poslechnout perskou hudbu a seznámit se s dalšími díly perské kaligrafie vlastním prohlížením donesených materiálů, knih a prezentací na počítači. Zvláště připravená prezentace na doneseném počítači mi velmi usnadnila práci a umožnila ukázat velké množství materiálu bez zbytečné ztráty času.

Pozitiva / negativa:

- + seznámení s arabským písmem
- + motivace, připravená hodina
- + nová technika
- + pro studenty byl úkol novým obohacením výtvarného projevu
- + pro dekorativní typ studentů chytlavé téma
- + fyzicky prožitá aktivita
- + uvolněná práce s tahem
- + práce v prostoru
- + atmosféra navozená perskou hudbou
- + prezentace výtvarného umění na počítači
  - málo času na tak rozsáhlé téma jako je kaligrafie
  - nezazněly některé připravené znalosti: kaligrafie z řec. – *kali* – *grafein*/ krásně psáti
  - někteří studenti byli rychle hotovi; málo motivace
  - neproběhla diskuze obohacující o osobní zkušenosti

2) *námět*: vlastní logo vycházející z arabského písma

Ú:: z nazvětšené abecedy pomocí pauzovacího papíru navrhnete své logo s využitím již daných tvarů, využití počítačové grafiky Adobe Illustrator, vektorová grafika, možno vytisknout na trička

motivace: vytvořte své logo za použití arabské abecedy; logem je myšleno řešení vlastního jména v daném výtvarném stylu; jasně dané hranice pomáhají žákům, aby v tématu „neplavali“, technika i postup práce jsou volena podle časových možností

V.P.: typografie, znak, signatura

V.T. pauzák, tužka, xerox kopie arabské abecedy

V.K. Kaligrafie z knihy Džalláledína Balchí rúmí *Masnaví*

jiné kontexty (socio-kulturní, historický, vědecký, filozofický, umělecký kontext):

typografie, design

cíl osobnostně-sociální: vlastní „tag“ podpis, logo, značka, odkaz na individualitu, jedinečnost

cíl vzdělávací: seznámení s obory - typografie, design, arabská typografie

reflexivní otázky: setkali jste se s kaligrafií? Jak jí vnímáte, co pro vás představuje?

výstupy RVP: - proměny komunikačního obsahu – záměry tvorby a proměny obsahu vizuálně obrazných vyjádření vlastních děl i děl výtvarného umění, historické, sociální a kulturní souvislosti

kompetence RVP: nahlížení komunikačních procesů

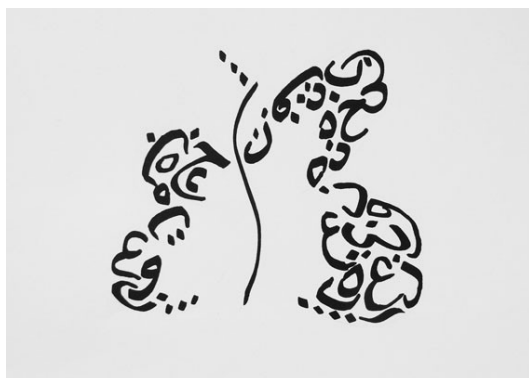
mezipředmětové vazby: historie, náboženství, religionistika, arabistika, orientalistika, filosofie

Reflexe 18.2.2010

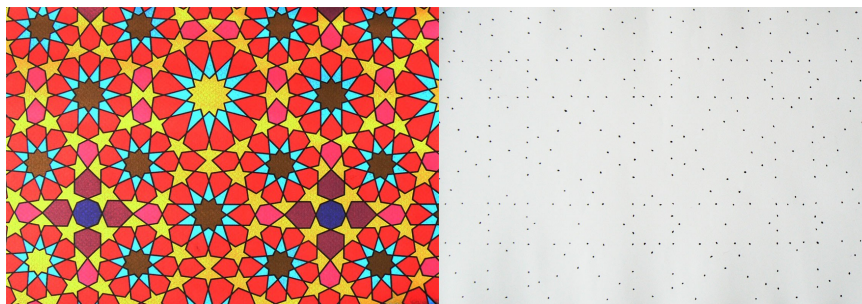
Žáci se na výuku velmi těšili a byli dobře připravení, pomůcky nikomu nechyběly, to urychlilo práci. Tvorba vlastního jména byla velmi podnětná a začlenila další motiv do práce. Bylo však potřeba zkrátit delší jména Kateřina na Katka nebo přezdívkou Katcha, Vyučující byla po výuce velmi překvapena, že práci na slušné úrovni vytvořili i jindy slabší žáci. Práce byla dobře navržena. Postup překreslení přes pauzovací papír se velmi osvědčil, jelikož tím nedocházelo ke zkreslování konkrétních tvarů abecedy a nezdržovalo práci technikou tvorby písma. Vznikly velmi dobré práce, z nichž některé se daly dobře reflektovat v souvislostech s dalšími kaligrafickými výtvary konkrétních arabských autorů.

V další hodině pak byla žákům ukázána podobnost jejich výtvorů s konkrtními kaligrafiemi, což bylo přijato velmi pozitivně a dalo jejich práci kontext.

Ukázky z prací ze dne 18.2.2010

3) námět: Ornamet⁹³

koncept: vytvoření ornamentálního dekoru za použití sítě (obr.51,52)

motivace: zahrajeme si na islámské designéry a připravíme kolekci různých dekorů;

Ú: hledejte vlastní vyjádření dekorativního geometrického dekoru, použití šablony v islámu nabízí matematicky nekonečné množství řešení;

V.P.: prostorové a grafické uspořádání : vztahy, řazení; proporce, barevnost

P.H.: kontemplace

V.K.: arabská kultura, užité umění, architektura, design

jiné kontexty (socio-kulturní, historický..): fraktální geometrie, matematika

V.T.: 1) je připravená xeroxová kopie šablony

2) v té sami vytvoříme svůj dekor

3) pomocí temperey, pastelů kolorovaná kresba

cíl osobnostně-sociální: společná a současně jedinečná vyjádření

cíl vzdělávací: seznámení s geometrickou koncepcí islámského umění

výstupy RVP: smyslové účinky vizuálně obrazných vyjádření

kompetence RVP: rozvíjení smyslové citlivosti

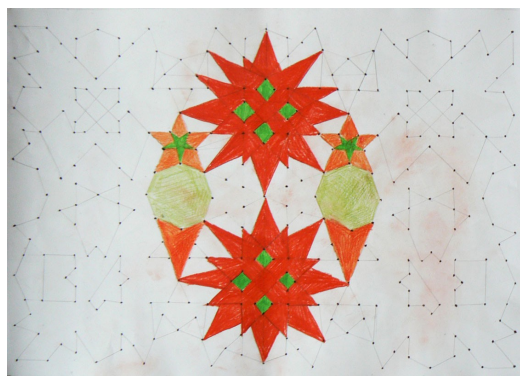
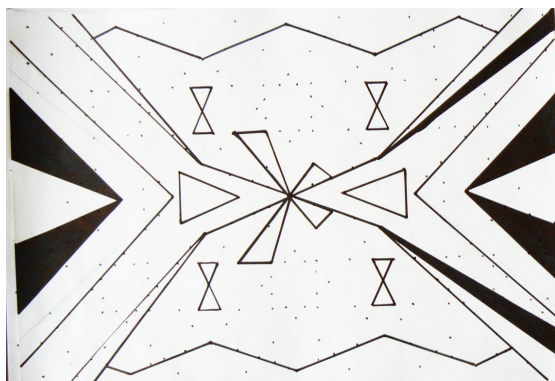
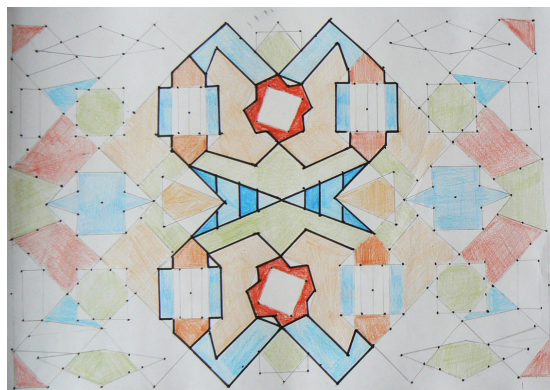
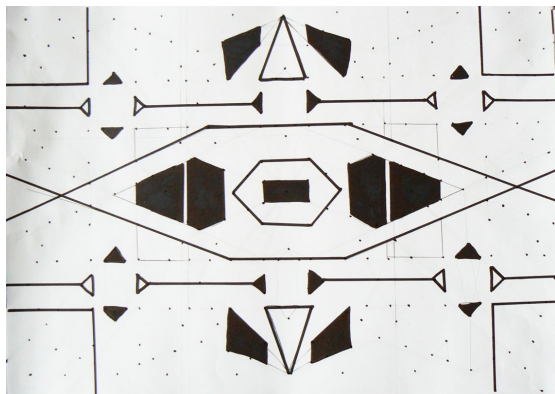
mezipředmětové vazby: matematika, design, náboženství, religionistika, filosofie

Hodnocení hodina 25.2.2010 (8 studentů) 45 minut

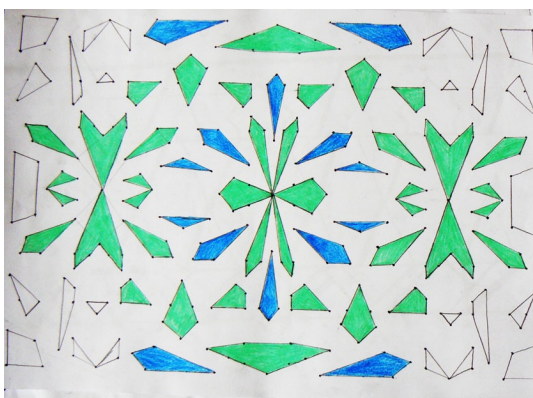
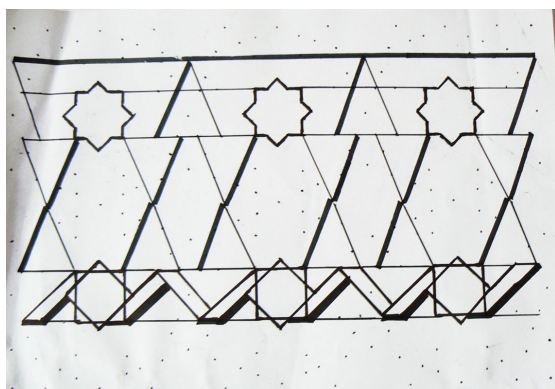
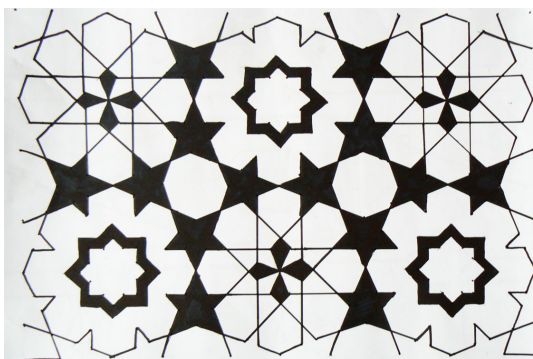
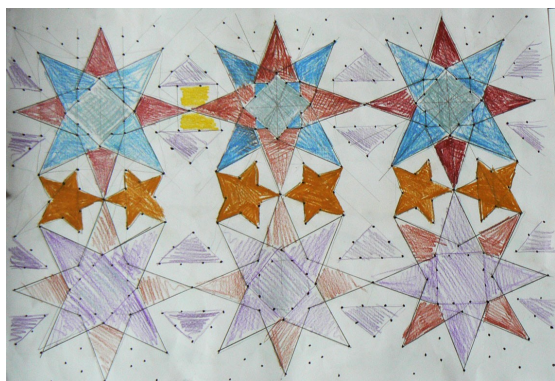
Žáci dostali papír velikosti A3 pokrytý sítí teček, kterou jsem vytvořila podle šablony určené pro vytvoření geometrického dekoru. Vzor jsem neukázala. Pouze pomocí pravítka, tužek/barev (pastelky) vytvářeli geometrický vzor, mohli využít opakující se motiv nebo tvořit volně. Studenti od sebe neměli „opisovat“. Vznikla zcela rozdílné výtvarné formy, část prací byla barevná, část zůstala u černobílého provedení. Práce se dali odkázat na různé oblasti islámského umění, někdy byly podobné Berberským vzorům, někdy Maghrebskému dekoru, někdy připomínaly spíše středoasijský charakter. Bylo ukázáno v prezentacích na počítači. S výsledky jsem byla spokojená. Projevila se individualita i kreativita.

⁹³ Geometrická koncepce, Said

Ukázky z prací studentů ze dne 25.2.2010

Obr.53

Reflexe 14.4.2010

z vyučování na PedF, 5.roč (14 studentů) 14:20 – 16:00

První úkol mírně pozměněný jsem realizovala na PedF v 5.ročníku,

Z této výuky připojuji pouze reflexi, protože ve většině bodů se zadání i realizace shodují s výukou ze dne 11.2.2010 na SUPŠ. Tato výuka mi dala velmi užitečné podněty a pomohla mi ověřit funkčnost či nefunkčnost některých didaktických metod.

Zadání se lišilo od předchozího úkolu ze dne 11.2. na SUPŠ v několika bodech. Vyučování bylo natáčeno na videokameru, kterou jsem však příliš nevnímala, nevadila mi, protože jsem úkol měla dobře připravený a vyzkoušený.

Čas i denní doba se shodovala: 90 minut včetně přípravy a úklidu. Jelikož jsem měla jasnou představu o úkolu, bylo pro mě těžké přijímat nové navrhované organizační změny od ostatních členů ze skupinky, zkusila jsem novou koncepci a oproti předchozí realizaci vyučování zařadila i závěrečné osobní shrnutí jednotlivých studentů:

- realizovala jsem je se třemi spolužačkami ze třídy (V.H, P.K., J.P., S.W.,
- výuce předcházela podrobnější příprava na vyučování, byla rozepsána přesně po minutách
- úkoly, zadání, motivace, nástroje, formáty se mírně lišily (houbičky měly více velikostí, méně papíru 1-2ks na jednoho, druhý úkol se tvořil malou houbičkou na formát A4)
- společná diskuze nad pracemi
- na závěr každý mluvil o své práci a svých pocitech, dojmech, co mu práce dala

Motivace proběhla na začátku hodiny formou krátkého nastínění hlavních výtvarných problémů – kresba širokou a tenkou stopou, směr – zprava doleva, šablony s arabským písmem byly k dispozici do dvojic. Následovala krátká ukázka práce houbičkou. Výběr menších velikostí houbiček se podle mě neosvědčil, kontrast mezi širokou stoupou a užší linií se poněkud vytratil. Za hlavní výtvarný problém úkolu bych označila především právě tento kontrast, protože zachycení právě tohoto problému se ukázalo jako nejsložitější, přestože studenti měly bohaté zkušenosti s evropskou kaligrafií, někteří studenti nevnímali proporce tenkého a silného tahu, v některých případech nenařídili dostatečně barvu na vodovou, což nedovolovalo využít plně techniku. Také pohyb zprava doleva jim činil potíže v kognitivní rovině, dobře se s ním vyrovnala pouze zhruba polovina třídy.

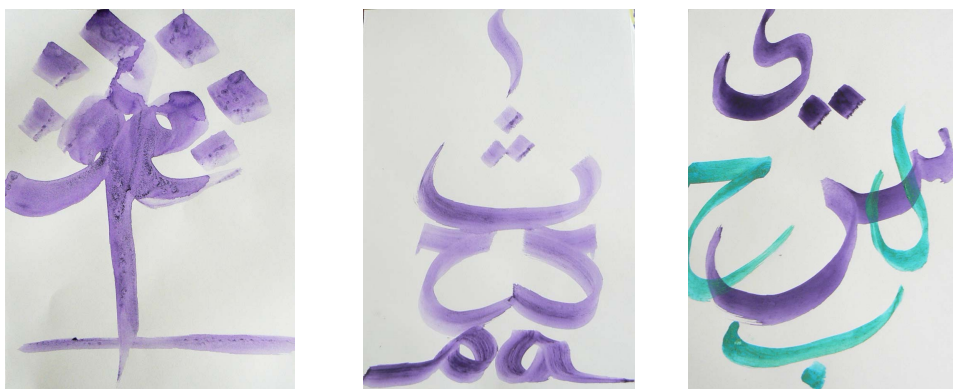
Nevhodné oblečení pro špinavou práci na zemi bylo překážkou k uvolnění atmosféry,

Také byla tendence soustředit se na znak, řešit úkol originálně nebo konceptově (Cyklista, Smailíci, Mickey Mouse, František Skála hraje na basu, obr.53,54), přílišná hra s motivem často uzavírala práci novým podnětům citlivého a velkorysého intuitivní přístupu k samotné technice krásného písma (je možné, že navyklé konceptuální myšlení ve znacích neumožnilo studentům se uvolnit a nechat se vést technikou) .

V několika případech studentů se projevila výtvarná forma jako dobrá volba a jejich práce byli přesvědčivější než v jiných médiích, kde nedosahovali tak dobrých výsledků (kůň, cyklista, čajovna – nesoustředili se na obsah, ale na formu).

Uspokojivě se povedlo shrnout na závěr cíl celé hodiny, tedy seznámení studentů s novou vizuální zkušeností, orientací v jiné kulturním projevu, novou technikou a seznámení s několika vyjimečnými díly arabské kaligrafie moderní i ze 12. století. Zazněla na závěr i malá symbolická ukázka propojení arabského písma s arabskými cvičeními salát a jejich odrazem v písmenech A-D-M , která vizuálně cvičení připomínají a současně v duchu

mnohavýznamovosti isl.umění připomínají slovo ADAM, tedy prvního člověka⁹⁴. Několik studentů kladně přijalo intuitivní pracovní přístup, kdy nemuseli přemýšlet a fyzická zkušenost vlastní práce na velkém formátu jim byla příjemná, naopak negativně hodnotili práci malou houbičkou na formát A4, s touto proporční změnou si poradili pouze asi tři studenti. S hodinou jsem byla spokojená, výsledky pro mě byli celkem uspokojivé včetně nových podnětů, práci hodnotím jako vydařenou v průběhu i výsledku.

Obr.54

---

⁹⁴ Chiští, Šajch Hakim, Moinuddin: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha, Pragma, 1999

4. Přílohy

4.1. Seznam použité literatury a pramenů

- Attar, Faridud-din: *The Conference of the Birds*, Harmondsworth, Penguin, 1984, ISBN 1-56656-480-8
- Cleminson, Ralph, *Velká kniha kaligrafie*, Slovart, 2008, Praha, ISBN 978-80-7391-115-7
- Cooper J.C., *Encyklopedie tradičních symbolů*, Mladá fronta, Praha 1999, ISBN 80-204-0761-8
- Critchlow K., *Islamic Patterns*, London , 1976
- Džamí, Abdurrahmán: *Jarní zahrada*, Praha, 1957
- František Kupka, katalog výstavy, NG Praha 1997 ISBN 3-7757-0692-5
- Grube Ernst, *Islámské umění*, Praha 1973, ISBN 37-007 09 2-08-05-12
- Haféz, Šamsuddín Muhammad : *Co zbude z růže, když jí slavík zradí*, Praha 1987
- Hattstein Markus, Delius Peter a další: *Islám, umění a architektura*, Slovart 2006, ISBN 978-80-7209-846-0
- Chišti, Šajch Hakim, Moinuddin: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha, Pragma, 1999
- Jiroušková Jana, *Dějiny odívání; Severní Afrika*, NLN Praha 2007, ISBN 978-80-7106-914-0
- Kropáček, Luboš, *Islámský fundamentalismus*, Praha, Vyšehrad, 1990
- Kropáček, Luboš, *Súfismus, dějiny islámské mystiky*, Praha, 2008, ISBN 978-80-7021-817-4
- Kulka Jiří *Psychologie umění*, Grada 2009
- Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976,
- Nafási, A. Mohammed: *Průvodce poutníka na cestě za nejzazším cílem*. Praha 2007, ISBN 978-80-7207-634-5
- Ostřanský Bronislav: *Hledání skrytého pokladu*, Praha, Academia 2008, ISBN 978-80-85425-62-8
- Ostřanský Bronislav: *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*, Praha 2009, ISBN 978-80-7277-404-3
- Roeselová Věra, *Didaktika výtvarné výchovy V*. UK, Praha 2003, ISBN 80-7290-129-X
- Rúmi, Džaláléddín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1995, ISBN 80-85940-2-7
- Sádí, Muslihuddín: *Růžová zahrada*, Praha, 1954
- As-Said, Issam; Parman Ayse: *Geometrická koncepce v islámském umění*, Praha 2008
- Schimmelová Annemarie: *Slova mystika al-Halládže* Praha, Vyšehrad 2002
- Slavík Jan, *Umění zážitku, zážitek umění, I.díl*, Praha 2001, ISBN 80-7290-066-8
- Šáh Idrís: Příběhy dervišů: Tradiční příběhy súfijských mistrů, Portál, Praha 2001, ISBN 80-7178-527-X
- Univerzální lexikon umění*, kolektiv autorů: Knižní klub, Grafoprint Neubert 1996, ISBN 80-7176-393-4
- Witteveen, H.J. *Univerzální sufismus*, Praha, Alternativa, 1997
- Zrzavý Josef: *Anatomie pro výtvarníky*, Praha, 1977, Avicenum
- výukové materiály PhDr. Marie Fulková, 2009
- Art of islam

Internetové zdroje:

- www.nimatullahi.org
- <http://czsufi.wordpress.com/> (nimattullahi) cit. 22.5.2010
- Rena Milgrom www.renadance.cz, cit. 22.5.2010
- www.rooksana.blogfa.com , cit. 22.5.2010
- www.persianallure.com cit. 22.5.2010
- www.freemuse.org cit. 22.5.2010

4.2. Seznam zobrazení

- 1) *Šáháda* /s.10/ Rúmí, Džaláleddín B. *Masnaví*, Praha, Protis, 1995, s.71
- 2) *Basmala – písmo kúfí* /s.10/ Rúmí, Džaláleddín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1995, s.135
- 3) *Basmala – písmo sols* /s.12/ Rúmí, Džaláleddín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1995, s.87
- 4) *Studie oka* /s.13./ Hattstein Markus, : *Islám, umění a architektura*, Slovart 2006, s.56
- 5) *Kruh* /s.14./ Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976,
- 6) *Výpočet zatmění slunce a měsíce*/s.14/Hattstein M.: *Islám, umění a architektura*, Slovart 2006, s.56
- 7) *Mikrokosmos a makrokosmos* s.15 / Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976, s.103
- 8) *Váhíd – Jediný (tj.Bůh)* /s.15/ Rúmí, Džaláleddín Balchí: *Masnaví*, Praha, Protis, 1995, s.81
- 9) *Muqarnas,Khanaqah strop Írán* /s.16/ Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976, s.92
- 10) *Lampa* /s.17/ Hattstein Markus, Delius Peter a další: *Islám, umění a architektura*, Slovart 2006, s.199
- 11) *Ba'* /s.17/ Chiští, Šajch Hakim, Moinuddin: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha, Pragma, 1999
- 12) *Salát* /s.17/ Chiští, Šajch Hakim, Moinuddin: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha, Pragma, 1999, s.126
- 13) *Numerické hodnoty* /s.18/ Hakim, Moinuddin Chiští: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha, s.154
- 14) *Allah* /s.18/ Chiští, Šajch Hakim, Moinuddin: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha, 1999, s.193
- 15) *Šáhova mešita, Isfahán, 16.st strop* /s.19/ vlastní archiv, fotografie andrea Votavová
- 16) *Schéma kosmu* /s.20/ Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976, s.118
- 17) *Schéma kosmu* /s.21/ Chiští, Hakim, Moinuddin: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha 1999, s.35
- 18) *Ornament Isfahán* /s.23/ vlastní archiv, fotografie Andrea Votavová
- 19) *Detail* /s.23/ vlastní archiv, počítačová grafika Tereza Štojdlová
- 20) *Detail* /s.23/ vlastní archiv, počítačová grafika Tereza Štojdlová
- 21) *Islamic patterns* /s.23/ Critchlow K., *Islamic Patterns*, London , 1976
- 22) *Islamic patterns* /s.23/ Critchlow K., *Islamic Patterns*, London , 1976
- 23) *Šáhova mešita, Isfahán, 16.st, ornament* /s.24/ vlastní archiv, foto andrea Votavová
- 24) *Maroko, Fez, kašna detail* /s.24/ vlastní archiv, fotografie Karel Štojdlová
- 25) *Šáhova mešita, Isfahán, 16.st* /s.24/ vlastní archiv, fotografie Andrea Votavová
- 26) *Minaret* /s.24/ Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976, s.120
- 27) *Fotografie z videa* /s.29/ vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 28) *Základní pozice* /s.30/ vlastní archiv, fotografie z vystoupení
- 29) *Bá' a alif* /s.30/ vlastní archiv, fotografie z vystoupení
- 30) *Interier Bakhtier* /s.31/ Laleh Bakhtier, *Sufi: Expressions of Mystique Quest*, 1976, s.8
- 31) *Fotografie z tance* /s.33/ vlastní archiv, fotografie z vystoupení
- 32) *Výstavě Orbis Pictus* /s.38 / vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 33) *Otisk dlaně* /s.39 / Zrzavý Josef: *Anatomie pro výtvarníky*, Praha, 1977, Avicenum, s.20
- 34) *Tawíz* /s.40/ Chiští, Šajch Hakim, Moinuddin: *Kniha súfistického léčitelství*, Praha, 1999, s.158
- 35) *Maroko* /s.41/ vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 36) *F.Kupka -Detail studie k cyklu čtyři příběhy bílé* /s.41 / *František Kupka*, NG Praha 1997, s.176
- 37) *F.Kupka Čáry, plochy, hloubka III* /s.41/ *František Kupka*, NG Praha 1997, s.186,
- 38) *F. Kupka* /s.41, *František Kupka*, katalog výstavy, NG Praha 1997 Okolo bodu, s.124
- 39) *Toskánsko* /s.41/ vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 40) *Džalaba* Dětská džalaba se symbolem křepelčího oka proti uhrnutí, Maroko /s.42/
Jiroušková Jana, *Dějiny odívání; Severní Afrika*, NLN Praha 2007, s 33
- 41) *List - Thomas Steinbach* /s.42/vlastní archiv, foto Alef
- 42) *Holoubek Thomas Steinbach* /s.42/ vlastní archiv, foto Alef
- 43) *Výstava Orbis Pictus* /s.43/ vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 44) *Videoobrázky* /s.43/ vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 45) *Flash obrázky* /s.44/vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 46) *Šperky maroko* /s.4/ Jiroušková Jana, *Dějiny odívání; Severní Afrika*, NLN Praha 2007
Jantarový svatební náhrdelník, Anti-Atlas, Maroko, Ghysels Collection s.106

- Tuarežské stříbrné přívěsky, Maroko, foto Dick Beaulieux s.108
 Stříbrná ozdoba do vlasů, údolí Draa, Maroko, Ghysels Collection s.110
- 47) Tetování maroko /s.45/ Jiroušková Jana, *Dějiny odívání; Severní Afrika*, NLN Praha 2007
 berberka -, foto Margaret Clark s. 21, Symbol, s.145
 tetování připomínající palmu datlovou, které chrání před zlými pohledy, Maroko s.21
 Stylizované palmy, s.124, Šalamounova pečeť, berberský stan – tetování, s.125
- 48) Obrázky orient /s.46/ Jiroušková Jana, *Dějiny odívání; Severní Afrika*, NLN Praha 2007
 Eugene Delacroix, *Alžírské ženy*, 1834, Louvre Paříž, s. 130
 Pablo Picasso, *Alžírské ženy*, 1955, Collection de M.Victor W.Ganz, New York, s.131
 Emile Bernard, *Kuřačka hašiše*, 1900, Musée d'Orsay, s.135
 Frederick Arthur Bridgman, *Severoafričká hudebnice*, Courtesy of the Galerie NATAF, Paříž, s.138
 Jean-Leon Gerome *Arab s chrtu*, soukromá sbírka Paris, s.139
- 49) Thomas Steinbach - Perské miniatury /s.48 /, Hana Major Sládková
- 50) Konstrukce písma /s.49/As-Said, Issam; *Geometrická koncepce v islámském umění*, Praha 2008, s.16
- 51) Moje šablona /s.57/ vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 52) *Vakát knihy* /s.57/ As-Said, Issam; *Geometrická koncepce v islámském umění*, Praha 2008
- 53) *Práce studentů* /s. 58/ vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová
- 54) *Práce studentů* /s.59/, vlastní archiv, fotografie Tereza Štojdlová

4.3. Slovníček

basmala - zvolání „Ve jménu Boha milosrdného, slitovného“.

džalaba – dlouhá košile s dlouhými rukávy a kapucí

Dhikr – súfijský řádový obřad, při němž súfijské opakuji boží jména nebo jiný zbožný text: může být tichý, hlasitý i doprovázený hudbou a tancem

Hadíthy – zpráva obsahující sunnah Proroka či první muslimské komunity,

šaría – knihy Šarí'at (nebo šarí'ah) jsou božské zákony a předpisy určené pro život člověka, předávané všemi proroky, ale opravené, doplněné do úplnosti v první z Konečné Zprávy, Svatém Koránu,

islám - znamená „Pokora“, „Mír“, doslova „odevzdání se Bohu“ jedinému Bohu, znamená veškeré jednání člověka je podřízeno Bohu, který rozhoduje komu se povede lépe a komu hůře a je tomu tak, protože tak chtěl; věřící se nazývají muslimové, dodržují Pět pilířů víry, a v jeho proroka Muhammada, kterému bůh zjevil proroctví. Modloslužebný jazyk pro všechny je arabština.

Imám – „předák“, ten, který stojí v čele při modlitbě; u Šíitů uctíváný člen z Muhammadova potomstva

Mawlaná – „náš pán“, čestný titul islámského vzdělance; užíval se o Rúmím

Mathnawí – v p. výslovnosti „masnavi“ – „dvojverší“, oblíbená forma užívaná zvl. v perské didaktické a mystické poezii

silsila, silsilah – „řetěz“, historicky doložená chronologická posloupná schématická řada předáků tariqy, seznam musí splňovat logické následování, především možné setkání jednotlivých osob v čase a místě. Síla řádu vychází z příbuzenství k Proroku Muhammadovi, jeho rodiných nebo přímých následovníků (Súfismus, Krop., Chiští, str.204)

sunnité – paušální označení stoupenců většinového islámu, dodržující sunnu; sunna – tradice: doporučený způsob zbožnosti nebo chování, který se dodržuje ze zvyku;

šía – ar.strana; *šíité* – přívrženci uznávají Alláha, proroka Muhammada a čtvrtého chalífu Aliho, mají imámy Právní znalci mullá (z arabského mawlá, „pán“) v Íránu mají výsadní právo vykonávat *idžtihád*, vynášet nezávislé úsudky; ší'itský klérus na vrcholu stojí ajatolláhové „Boží znamení“

tariqa, pl.turuq (tarikat) – „cesta“ (tarik), metodika duchovního života; súfijský řád či bratrstvo (súfismus)